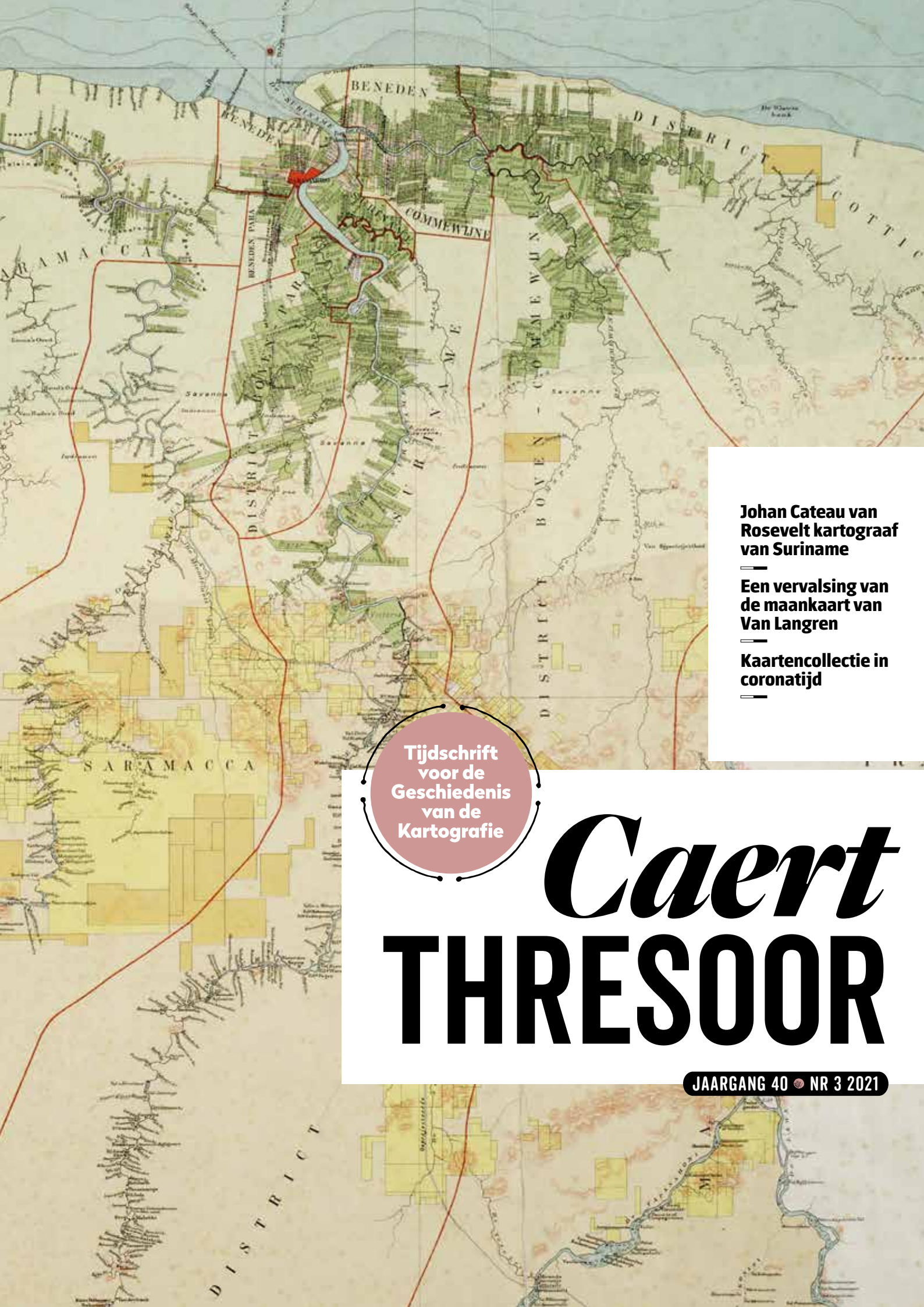

**Johan Cateau van
Rosevelt kartograaf
van Suriname**

**Een vervalsing van
de maankaart van
Van Langren**

**Kaartencollectie in
coronatijs**

**Tijdschrift
voor de
Geschiedenis
van de
Kartografie**

Caert **THRESOOR**

JAARGANG 40 • NR 3 2021

Een uitgave van de Barent Langenes Stichting

Redactie Gijs Boink, dr. Kees van Grootheest, Ron Guleij, dr. Reinout Klaarenbeek, Capt. Hans Kok, dr. Ferjan Ormeling, drs. Ester Smit, drs. Reinder Storm, Erik Walsmit
Correctie Engelse teksten Francis Herbert (Londen)

Vormgeving Twin Media bv, Culemborg

Internet <https://caert-thresoor.nl>
(volledige jaargangen met een vergring van drie jaar; inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs)

Secretariaat R. Storm, p/a Allard Pierson | De Collecties van de Universiteit van Amsterdam, Oude Turfmarkt 129, 1012 GC Amsterdam, E-mail: redactie@caert-thresoor.nl

Barent Langenes Stichting
M. Griffioen, Nieuwstraat 19B
2312 KA, Leiden

Abonnementen en administratie
Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers) € 33,00 België € 35,00; Overige landen € 42,00 Losse nummers € 9,00 (exclusief verzendkosten)
Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Administratie Caert-Thresoor, Mijerstraat 20, 2613 XM Delft, administratie@caert-thresoor.nl
ABN AMRO, IBAN: NL19ABNA0408579447

ISSN 0167-4994

Copyright Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven Op aanvraag bij administratie@caert-thresoor.nl

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden.

BEELDOMSLAG: DETAIL VAN AFBEELDING 7A, PAGINA 10:

Kaart van Suriname naar de opmetingen van J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge. 1899 (Allard Pierson, OTM: HB-KZL 107.22.21 A,B).

Artikelen

3 MARISSA GRIFFIOEN
**Johan F.A. Cateau van
Rosevelt**
Portret van de kartograaf van
de Surinaamse kolonie

12 ALEXANDRE PINGEL
**Een vervalsing van de
maankarta van Van
Langren**

20 MARCO VAN EGMOND
**Een kaartencollectie in
coronatie**

Rubrieken

28 Kaartmakers in de Nederlanden

30 Collecties Nederlandse kaarten

32 Recensies

34 Varia Cartographica

34 Nieuwe literatuur en
facsimile-uitgaven

JOHAN F.A. CATEAU VAN ROSEVELT

Portret van de kartograaf van de Surinaamse kolonie

© MARISSA GRIFFIOEN ©

M.T. GRIFFIOEN (1993) MA

is wetenschappelijk medewerker voor Stichting Historiae Cartographicae Cathedra, verbonden aan de leerstoel Historische Cartografie aan de Universiteit van Amsterdam. Voor het project Maps in Context werkt zij aan de ontwikkeling en invulling van een doorzoekbare databank waarin de verbanden tussen oude kaarten en hun historische context digitaal worden ontsloten.

Het hieronder afgebeelde portret is van Johan François Adriaan Cateau van Rosevelt (1824-1891). Hij was in de negentiende eeuw werkzaam voor het koloniaal bestuur in de Nederlandse kolonie Suriname. Historisch-kartografen kennen Cateau van Rosevelt echter vooral als de vervaardiger van de eerste gedetailleerde kaart van Suriname (schaal 1:200.000) gebaseerd op een meetkundige grondslag. De kaart verscheen in 1882 bij drukkerij Smulders in Den Haag als lithografie. Ze bestaat uit tien bladen van circa 70 x 50 cm, dat is een kaart van 148 x 263 cm als alle bladen aan elkaar zijn gemonteerd.¹ Deze kaart vormde de grondslag voor veel latere kaarten van de Nederlandse kolonie Suriname en was lange tijd de officiële kaart die werd gebruikt door het toenmalig Ministerie van Koloniën.² Op het portret, dat wordt bewaard in het Rijksmuseum, is de kartograaf afgebeeld met een kaart.³ Deze geschilderde kaart lijkt echter niet op de lithografie uit 1882, maar is een kaart van een veel kleiner formaat. Dit roept vragen op, want als de kaart niet het bekende werk van de kartograaf voorstelt, welke kaart is hier dan wel te zien? Is het de kunstenaar die de vrijheid heeft genomen om de kaart van Cateau van Rosevelt anders af te beelden of gaat het om een andere kaart? Voor de beantwoording van deze vragen zullen verschillende bronnen worden onderzocht, die context bieden bij het portret en de kaarten van Cateau van Rosevelt.⁴

HET PORTRET EN DE GESCHILDERDE KAART

Het portret is vervaardigd door de Venezolaanse schilder Pedro Lovera (1826-1914) ter gelegenheid van het veertigjarig verblijf van Cateau van Rosevelt in de Nederlandse kolonie Suriname en werd aan hem geschonken namens de bevolking. Op 17 juli 1885 vond in Paramaribo een plechtigheid plaats waar Cateau van Rosevelt het portret ontving uit de handen van een speciaal daarvoor samengestelde commissie. De krant *Het Vaderland* doet verslag van deze gebeurtenis en omschrijft het schilderij als een 'welgelijkend portret'.⁵ In *De Surinaamsche Almanak* van 1893 wordt vooral het feestelijk karakter van de gelegenheid uitgelicht. 'Wie op den morgen van 9 Januari 1885 de Keizerstraat was opgegaan, zou getuige zijn geweest van de ongewone levendigheid

1

¹ Portret van Johan François Adriaan Cateau van Rosevelt, 1885 (Rijksmuseum, objectnummer SK-A-2252).

2

die er ter hoogte van de Knuffelsgracht, in den omtrek van de woning van den heer Cateau van Rosevelt, heerschte. Omstreeks 8 ure had men den gouverneur, vergezeld van verscheidene notabelen, die woning kunnen zien binnentreden; terwijl, daarvoor, de muziekkorpsen der schutterij en van het garnizoen zich hadden opgesteld, en beurtelings zich lieten hooren'.⁶ Er is zelfs een foto (zie afbeelding 2) van deze viering overgeleverd, gemaakt door de fotograaf Julius Muller (1846-1902). Er staan echter zoveel mensen op deze foto, dat Cateau van Rosevelt en zijn portret, dat mogelijk al op deze gelegenheid aan hem werd overhandigd, niet te ontdekken zijn.

Het portret was een eerbetoon aan Cateau van Rosevelt. Op het schilderij zijn twee elementen aanwezig die verwijzen naar zijn verdiensten: de onderscheidingen die op zijn borst zijn gespeld en de eerder genoemde kaart, die op zijn schoot ligt en waar zijn rechterhand op rust. De onderscheidingen geven blijk van de militaire loopbaan in dienst van de Nederlandse regering en de vele burgerlijke en bestuurlijke functies die Cateau van Rosevelt vervulde. Zo was hij van 1851 tot 1867 chef van het bouw-departement, tussen 1868 en 1871 districtscommissaris en van 1872 tot 1891 agent-generaal voor de Immigratie. De kaart verwijst naar zijn karteringswerkzaamheden in Suriname.

2 Julius Muller, *Ovatie aan den heer Cateau van Rosevelt bij gelegenheid van diens veertigjarig verblijf in Suriname*, 1885 (Collectie Wereldculturen, TM-60006567).

3 Kaart op het portret van Cateau van Rosevelt.

3

Twee onderdelen aan de geschilderde kaart vallen op. In de eerste plaats is de kaart heel schetsmatig voorgesteld. Alleen de kustlijnen en enkele grote rivieren zijn duidelijk afgebeeld en deels in blauw gekleurd, terwijl het binnenland voornamelijk blanco is weergegeven met enkele schetslijnen. In de tweede plaats is de titel van de kaart op de voorgrond op het object geplaatst, zodat duidelijk te lezen is: 'Kaart van de kolonie Suriname (...) J.F.A. Cateau van Rosevelt (...) W.L. Loth (...)'. Op welke kaart baseerde de schilder zich?

DE GEDRUKTE KAART VAN SURINAME DOOR CATEAU VAN ROSEVELT EN VAN LANSBERGE

Van omstreeks 1860 tot 1879 werkte Cateau van Rosevelt aan het in kaart brengen van de kolonie, een project dat hij voltooide samen met de kapitein der infanterie Jan Felix Adriaan Eugene van Lansberge (1839-1883). Na het afronden van de karteringswerkzaamheden verkochten Cateau van Rosevelt en Van Lansberge de kaart aan de Nederlandse regering voor een bedrag van 24.000 gulden.⁷ Het Ministerie van Koloniën verkreeg zo het recht om de kaart te gebruiken en te laten drukken. Een belangrijke reden voor het spenderen van een dergelijk groot bedrag voor de aankoop, was dat er grote behoefte bestond aan een nauwkeurige kaart die kon worden gebruikt voor de uitgifte van goudconcessies.⁸ In 1882

liet het Ministerie van Oorlog de kaart drukken bij J. Smulders in Den Haag onder de titel 'Kaart van Suriname naar de opmetingen gedaan in de jaren 1860-1879 door J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge'. In april van datzelfde jaar werd de kaart geadverteerd in het *Algemeen Dagblad* en het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhagen*, met de vermelding dat de kaart voor een bedrag van tien gulden verkrijgbaar was.⁹

Het karteren van de kolonie was een omvangrijke onderneming. Uit bewaard gebleven verslagen blijkt bijvoorbeeld, dat vooral in de binnenlanden van Suriname de werkzaamheden niet zonder gevaar waren. Zo schrijft Cateau van Rosevelt in een rapport het volgende over de karterwerkzaamheden: "[...] Alleen zij, die bekend zijn met de moeilijkheden aan een tocht in de binnenlanden van Guyana verbonden, met de geringe uitgestrektheid en den slechten toestand van de gewone landwegen in het algemeen, met de gebrekkige communicatiemiddelen, zodat de reizigers dagen, soms weken achtereenvolgend in een open kano moesten varen, overdag blootgesteld aan regen of verschroeiende hitte, bij nacht gekampeerd onder den blooten hemel in het bosch; met de gesteldheid van het land dat zóó schaars bevolkt is dat gemiddeld niet meer dan 27 zielen op de vierkante geographische mijl wonen en dat met uitzondering van enkele savannen, bedekt is met dichte wouden, waarvan het geboomte meermalen een hoogte van tachtig tot negentig meters bereikt; alleen zij, die dit alles hebben ondervonden kunnen zich een denkbeeld vormen van de inspanning en volharding die voor zulk een arbeid worden vereischt. [...]"¹⁰

In het archief van Cateau van Rosevelt is een nota bewaard gebleven uit ca. 1879, die ingaat op de verschillende werkzaamheden die zijn gedaan voor het vervaardigen van de kaart.¹¹ Uit deze nota weten we bijvoorbeeld, dat Van Lansberge de plattegronden van Paramaribo en Nieuw-Nickerie tekende. Cateau van Rosevelt vervaardigde zelf een manuscriptversie van de kaart op een schaal van 1:100.000 en een kopie daarvan op een schaal van 1:500.000. Over de omvang van de werkzaamheden schrijft Cateau van Rosevelt in de nota: 'De tijd die benodigd is geweest voor de werkzaamheden op het terrein bedraagt van 1861 tot 1879, dus over 18 jaren gemiddeld 60 dagen per jaar, dus is het geheel 1.080 dagen; deze verminderd met den tijd, die vereist werd tot opname der Marowijne, Coesewijne, Tibiti, Commetewane en Orleane kreek [...]'.¹² De kaart kreeg internationale bekendheid toen ze werd

Nota betreffende de gedane werkzaamheden tot het opmeten der kolonie Suriname en het vervaardigen van de aan het gouvernement aangeboden kaart, ca. 1879-1880.

Door den heer Van Lansberge is verrigt:

- 1e. Het bezorgen der provisie van al de reizen behalve die naar de Marowijne, de Coppename, de Boven-Saramacca, Wayambo, Nickerie en Maratakka, de Tibiti en de Coesewijne.
- 2e. Het loggen gedurende de reis.
- 3e. Het waarnemen der tijdmeters.
- 4e. Het opnemen met de ketting en boussole van den weg van Paramaribo naar Houttuin, het verlengde pad van Wanica en den weg naar Leonsberg.
- 5e. Het inteekenen van de plannen van Paramaribo op 1:10 000 en van Nickerie op 1:20 000.
- 6e. Het kopieëren der kaart van Suriname op de schaal van 1:200 000.
- 7e. Bij het opnemen der Marowijne, de Coesewijne, de Tibiti, de Commetewane en de Hoerhelene (sic) kreek is de heer Van Lansberge niet tegenwoordig geweest.

Daarentegen is door mij verrigt:

- 1e. Het bezorgen van al het overige dat van de reizen benodigd was, benevens het provianderen van de reizen naar de Coppename, de Boven-Saramacca, Wayambo, Nickerie en Maratakka, de Tibiti en de Coesewijne.
- 2e. Het helpen leggen en aantekenen en uitzetten der verschillende snelheden.
- 3e. Het meten van de hoogten en afstanden der verschillende hemelligchamen.
- 4e. Het opnemen met de ketting en boussole van den weg van Voorburg over het fort Nieuw Amsterdam naar Spieringshoek, van verschillende schulpritsen langs de Saramacca en van andere weegen.
- 5e. Het door overmeting verbeteren der bestaande plannen van Paramaribo en Nickerie, alsmede het stellen op de kaart van verschillende terreinbeschrijvingen, gesteldheid der oevers, stroomsnelheden, bevaarbaarheid, enz.
- 6e. Het verifiëren en inschrijven van de door den heer Van Lansberge gekopieërde kaart.
- 7e. Ook de hiernevens genoemde rivieren zijn door mij opgenomen.
- 8e. Het doen van alle sterrenkundige berekeningen.
- 9e. Het opnemen der rivieren en kreeken en de kust door middel van het kompas, de gemeten snelheden en den afstandmeter van Rochon.
- 10e. Het vervaardigen der brouillons op de schalen van 1:25 000 en 1:50 000.
- 11e. Het teekenen der aangeboden kaart op de schaal van: 1:100 000.
- en 12e. Het copieëren van die kaart op de schaal van 1:500 000.

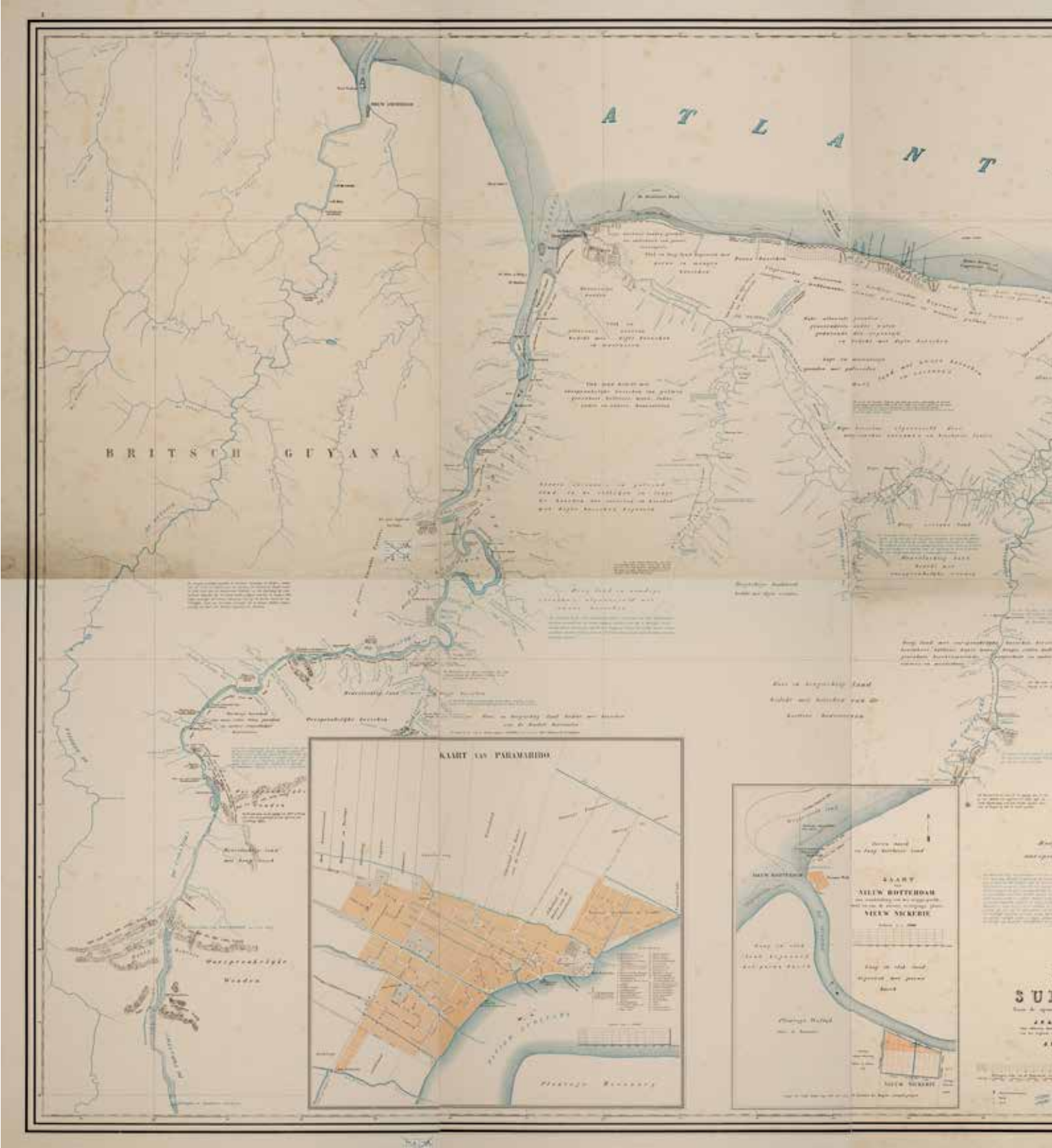
De tijd die benodigd is geweest voor de werkzaamheden op het terrein bedraagt van 1861 tot 1879, dus over 18 jaren gemiddeld 60 dagen per jaar, dus is het geheel 1080 dagen; deze verminderd met den tijd, die vereischt werd tot opname der Marowijne, Coesewijne, Tibiti, Commetewane en Hoerhelena (sic) kreek, zijnder blijft 180/900 á f 10.

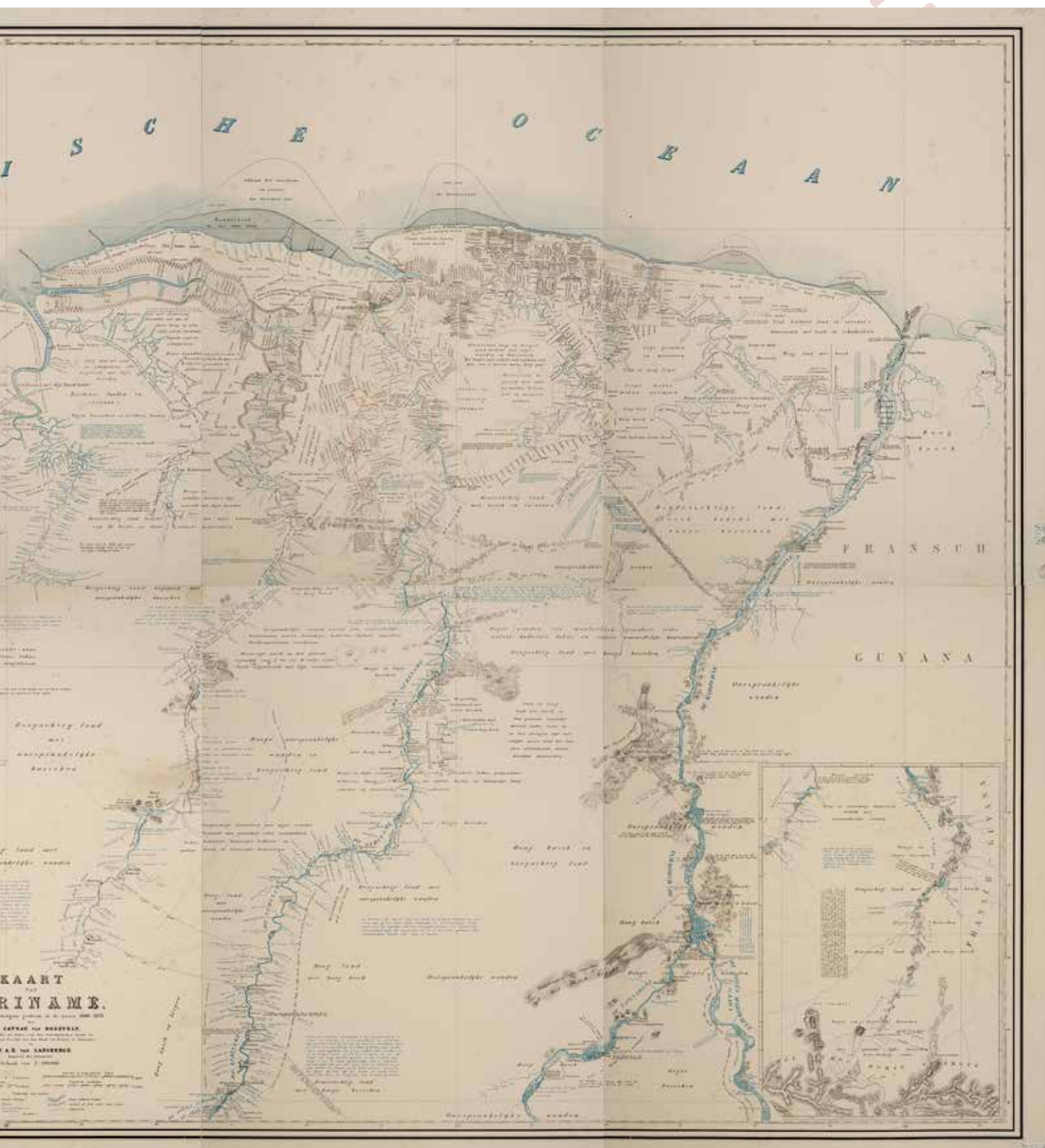
Zoo voor des heer Van Lansberge bedragen, indien de werkzaamheden overigens gelijk waren geweest, de som van f 9000.-

Wanneer dus, overeenkomstig de werkzaamheden om tot eene eenigzins billijken verdeling te koomen, de geheel som waarvan het kaartwerk aan het gouvernement is overgedaan, tusschen V(an) L(ansberge) en V(an) R(osevelt) wort verdeeld in reden als 1:3 dan geloof ik dat eerstgenoemde alle reden van tevredenheid hebben mag.

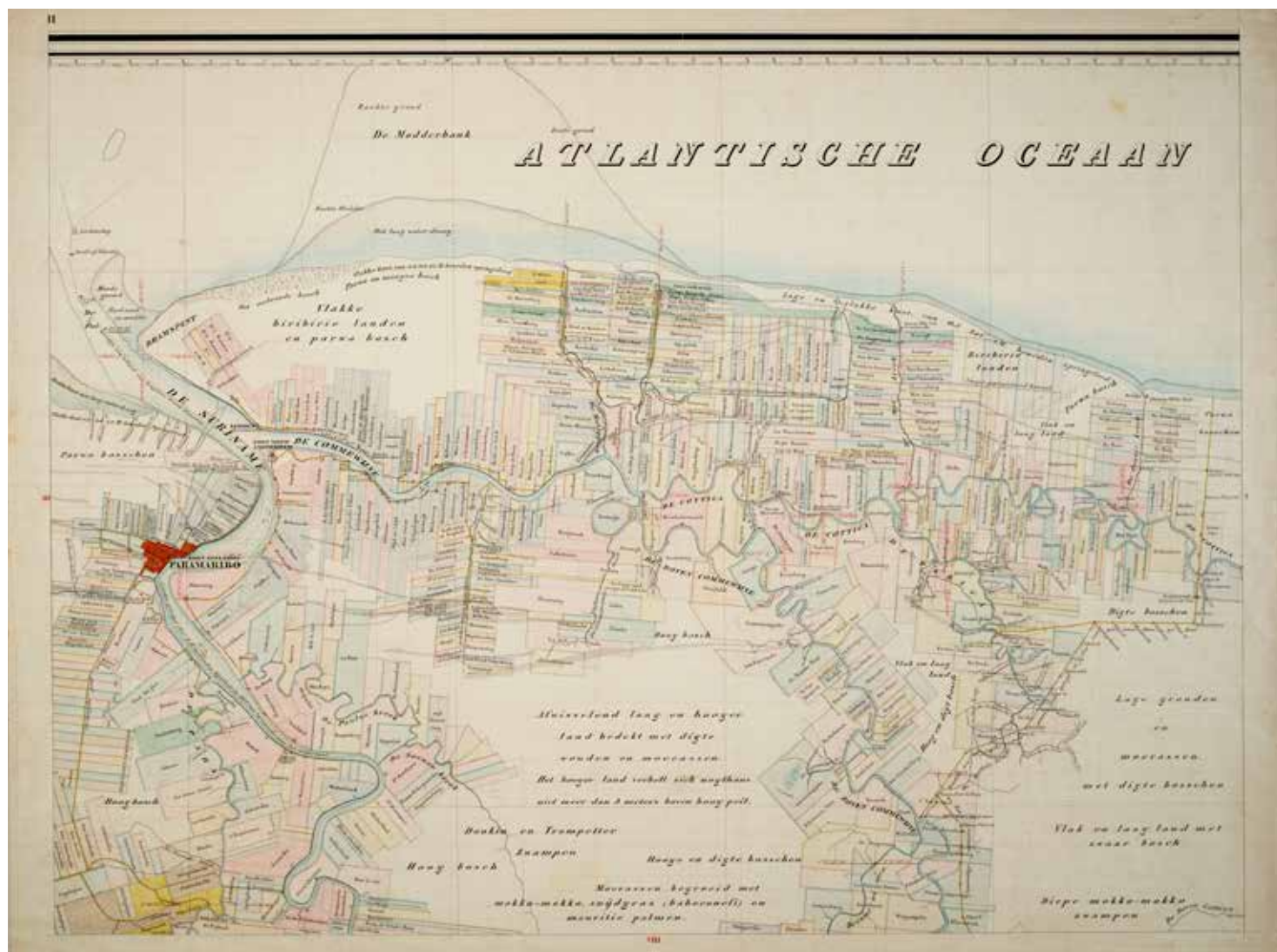
C(ateau) v(an) R(osevelt).

(Bron: Nationaal Archief, Cateau van Rosevelt (toegang 2.21.229), inv.nr. 28.)

6 Kaart van Suriname naar de opmetingen gedaan in de jaren 1860-1879 door J.F.A. Cateau van Rosevelt, oud-officier, ridder der Orden van den Nederlandschen Leeuw en het Legioen van Eer, Lid van den Raad van Bestuur in Suriname en J.F.A.E. van Lansberge, Kapitein der Infanterie, Den Haag. J. Smulders, 1882 (Allard Pierson, OTM: HB-KZL 29.01.16/25). (De afbeelding is een gemonteerde weergave van tien losse kaartbladen)

5

geëxposeerd op de Wereldtentoonstelling van 1883 in Amsterdam. In het Koloniaal Paviljoen waren meerdere kaarten te zien van de verschillende Nederlandse koloniën, van zeekaarten en atlassen tot schoolkaarten.¹³ De kaart van Cateau van Rosevelt en Van Lansberge kreeg ter gelegenheid van deze tentoonstelling een onderscheiding toegekend, het zogenoemde *diplôme d'honneur*.¹⁴

Op basis van de algemene bekendheid en wijde verspreiding van de kaart van Suriname van Cateau van Rosevelt en Van Lansberge, zou men verwachten deze kaart aan te treffen op het portret. Het is aannemelijk dat Pedro Lovera, die het portret in 1885 maakte, de gedrukte kaart kende. Toch is op het portret (formaat 35 cm x 93 cm) niet één op één de in 1882 verschenen lithografie afgebeeld en wijkt de kaart op het schilderij op een aantal punten af. Deze is duidelijk kleiner, ongeveer ter grootte van één van de bladen van de lithografie en op een schaal van 1:1 miljoen geschat in verhouding tot de hand van Cateau van Rosevelt. Terwijl de gedrukte kaart veel details bevat, is de voorstelling op het portret slechts schetsmatig. De vele plaatsnamen, verdeling van de percelen rond Paramaribo in

het noorden, de beschrijvende teksten en de inzetkaarten van de plaatsen Paramaribo en Nieuw-Nickerie, die voorkomen op de gedrukte kaart van Cateau van Rosevelt uit 1882, ontbreken alle op de kaart op het schilderij. Bovendien komt ook de titel van de geschilderde kaart niet overeen met de titel van de bekende kaart van Suriname. Niet de naam van Van Lansberge, de compagnon van Cateau van Rosevelt die meewerkte aan de karteringswerkzaamheden, is hier vermeld, maar de naam van een andere landmeter, W.L. Loth.

MANUSCRIPTKAARTEN

Is het mogelijk dat de afgebeelde kaart gebaseerd is op een andere kaart van Cateau van Rosevelt? Voorafgaand aan de lithografie uit 1882 zijn er verschillende schetsen en handgetekende kaarten vervaardigd. Deze zijn voor een groot deel bewaard in verschillende bij het Nationaal Archief ondergebrachte archieven.¹⁵ In het archief van Cateau van Rosevelt zijn bijvoorbeeld losse papieren bewaard met schetsen, voorzien van berekeningen en andere aantekeningen.¹⁶ Dit zijn echter losse papieren die geen overzichtskaart

5 Blad II van de manuscriptkaart getiteld *Kopie van de kaart van Suriname naar de opmetingen van Cateau van Roosevelt op schaal 1:100.000 door W. Loth* (Nationaal Archief, 4.MIKO inventarisnummer 1125II).

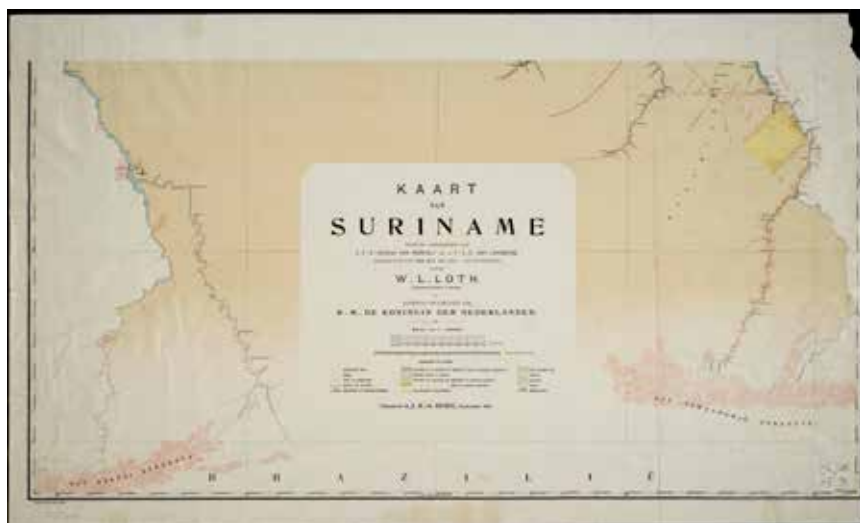
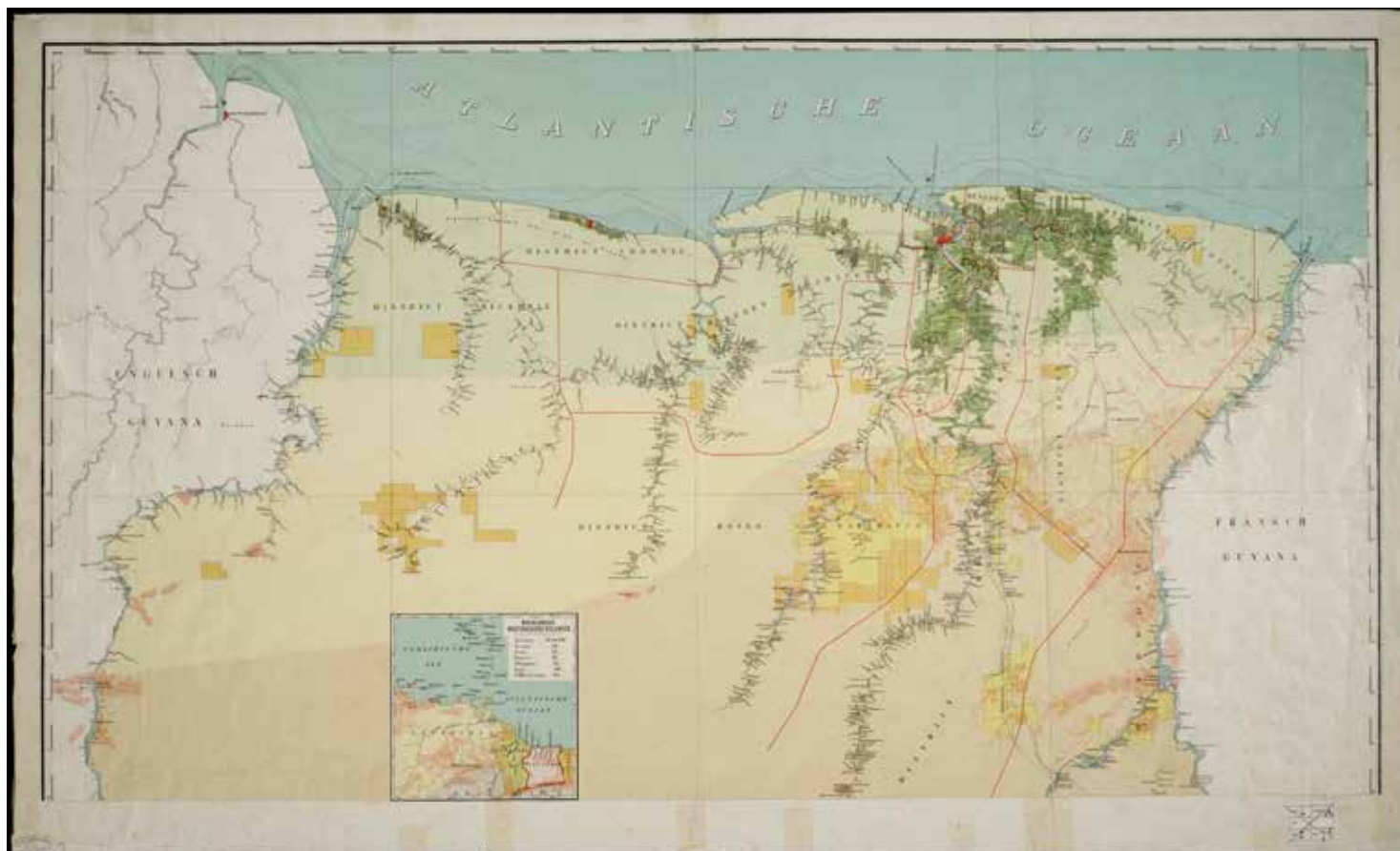
6 Bladwijzer van bij eerder genoemde manuscriptkaart (Nationaal Archief, 4.MIKO inventarisnummer 1125).

van Suriname laten zien, zoals die op het portret voorkomt. Ook aanwezig zijn kaarten van Suriname op een schaal van 1:500.000 (bestaande uit vijf bladen)¹⁷ en 1:100.000 (bestaande uit dertig bladen)¹⁸, die Cateau van Roosevelt tekende op basis van de schetsen en veldminuten. De laatstgenoemde kaart (schaal van 1:100.000) is een handgetekende kaart op millimeterpapier, met op een apart blad een bladwijzer. Van deze kaart is een tweede kopie bekend, die wordt bewaard in het Surinaams Museum in Paramaribo. Mogelijk zijn dit exemplaren van de originele handgetekende kaart op een schaal van 1:100.000, die Cateau van Roosevelt volgens de nota uit 1879 zou hebben vervaardigd, of kopieën hiervan.

Kan het zijn dat de geschilderde kaart is afgeleid van deze manuscriptkaart(en)? Volgens de bibliografie van kaarten van Suriname uit 1973, zijn de twee kopieën bewaard bij het Nationaal Archief en Surinaams Museum getekend door de landmeter W.L. Loth, wiens naam is vermeld op het portret.¹⁹ Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat de schilder één van deze kaarten voor zijn portret als voorbeeld heeft gebruikt. De manuscriptkaart is immers op een schaal van 1:100.000, vier maal zo groot als de lithografie (1:200.000) die al 148 x 163 cm bedraagt. De geschilderde kaart op het portret heeft wellicht meer weg van de bladwijzer bij de manuscriptkaart, die een overzicht geeft van de gehele kaart op één blad (zie afbeelding 5), dan van de uitgebreide hoofdkaart (zie afbeelding 6). De naam van Loth wordt bovendien niet vermeld in de titel op de manuscriptkaart in het Nationaal Archief en in de geraadpleegde archieven zijn geen andere bronnen bekend die meer duidelijkheid kunnen geven over de samenwerking tussen Loth, Cateau

van Roosevelt en Van Lansberge bij het maken van de kaart van Suriname.

De reden waarom Loth naast Cateau van Roosevelt op de titel van de geschilderde kaart wordt vermeld, blijft onduidelijk. De naam van de landmeter komt noch voor in de titel van de bewaarde manuscriptkaart, noch in die van de gedrukte kaart waar de schilder zich mogelijk op heeft gebaseerd. Wellicht was de vermelding op initiatief van de opdrachtgever of de schilder en vond deze de betrokkenheid van Loth bij het vervaardigen van de eerder genoemde manuscriptkaart een noemenswaardig gegeven. Een andere reden zou kunnen zijn, dat de kaart op het portret een meer algemene verwijzing is naar de kartering van Suriname en belangrijke kartografen in de tweede helft van de negentiende eeuw. Loth, Cateau van Roosevelt en Van Lansberge speelden met hun kaarten een belangrijke rol in wat Bubberman in zijn publicatie *Links with the past: the history of the cartography of Suriname* aanduidt als de 'gouden eeuw in de Surinaamse kartografie'.²⁰ Vanaf 1850 werden verschillende nieuwe kaarten van de kolonie vervaardigd en verschenen niet eerder gekarteerde stukken van Suriname voor het eerst op de kaart. Loth maakte bijvoorbeeld, op basis van zijn eigen metingen en die van Cateau van Roosevelt, een overzichtskaart van Suriname en ondernam verschillende expedities voor de kartering van Suriname.²¹ De belangrijke rol die Loth speelde in deze periode, verklaart echter niet waarom de naam van Van Lansberge ontbreekt in de titel op het portret. Een eenduidige reden hiervoor heb ik niet kunnen vinden.

7b

7a

7 a en b. Kaart van Suriname naar de opmetingen van J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge. Aangevuld tot 1898 met die van – en geteekend door W.L. Loth, Gouvernements-Landmeter in Suriname, 1899 (Allard Pierson, OTM: HB-KZL 107.22.21 A.B; bruikleen KNAG).

BESLUIT

Nadere bestudering van het portret van de kartograaf laat zien dat geen van de bewaarde schetsen, manuscripten en gedrukte kaarten van Suriname vervaardigd door Cateau van Rosevelt exact overeenkomen met de voorgestelde kaart. Uiteraard was de schilder gebonden aan de beperkte ruimte die op het portret beschikbaar was en daardoor was de afgebeelde kaart altijd een verkleining ten opzichte van het origineel, maar door de schetsmatige weergave is niet duidelijk één bewaarde kaart te herkennen. De kunstenaar kan voor het

portret de gedrukte kaart van Cateau van Rosevelt en Van Lansberge uit 1882 als voorbeeld hebben genomen, al is dit niet met zekerheid te zeggen. Het is hoe dan ook opmerkelijk dat landmeter W.L. Loth in de titel wordt vermeld, aangezien Cateau van Rosevelt samen met Van Lansberge werkte aan de kaart van Suriname en die onderschrijven dat Loth aan dit project een grote bijdrage leverde. Een link tussen het schilderij van Cateau van Rosevelt en een specifieke bewaarde kaart van Suriname is dus op basis van de tot nu toe bekende gegevens over de negentiende-eeuwse kartograaf moeilijk te leggen. Tot slot, hoewel hiervan in de geraadpleegde archieven geen aanwijzingen zijn gevonden, is het ook niet uitgesloten dat de schilder zich baseerde op een niet meer bestaande overzichtskaart van Suriname vervaardigd door Cateau van Rosevelt en landmeter Loth.

LITERATUUR

Bubberman, Frans C. & Cornelis Koeman (ed.). 1973. *Links with the past: the history of the cartography of Suriname 1500-1971 = Schakels met het verleden: de geschiedenis van de kartografie van Suriname 1500-1971 = Eslabones con el pasado: la historia de la cartografía de Suriname, 1500-1971.* Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum.

Cateau van Rosevelt, J. F. A., & J.F.A.E. van Lansberge. 2004. *Kaart van Suriname: naar de opmetingen gedaan in de jaren 1860-1879.* Facsimile: Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.

Koeman, Cornelis. 1973. *Bibliography of printed maps of Suriname 1671-1971.* Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum.

Morpurgo, J. 1893. '[J.F.A. Cateau van Rosevelt]'. In: *Surinaamsche Almanak voor het jaar 1894*, Paramaribo, blz. 5-26.

Nationaal Archief, Den Haag. Collectie 439 Cateau van Rosevelt, nummer toegang 2.21.229, inventarisnummer 28 & 30. Kaarten uit het archief in: Nationaal Archief, Den Haag, J.F.A. Cateau van Rosevelt - Kaarten, nummer toegang 4.CAF.

Nationaal Archief, Den Haag. Ministerie van Koloniën - Kaarten en Tekeningen, nummer toegang 4.MIKO, inventarisnummer 1125 & 1124.

Veth, P.J., G.A. Wilken, and H.C. Klinkert. 1883. *Catalogus der afdeling Nederlandsche Koloniën van de internationale koloniale en uitvoerhandel tentoonstelling (van 1 Mei tot ult^o. October 1883) te Amsterdam*, Deel 1. Leiden: Brill.

NOTEN

- 1 Allard Pierson, Universiteit van Amsterdam, OTM: HB-KZL 29.01.06/15.
- 2 Bubberman (ed.) 1973, 78.
- 3 In 1907 schonken de dochters van Cateau van Rosevelt het schilderij aan het Rijksmuseum, blijkt uit een teruggevonden aankondiging in *Het nieuws van den dag: kleine courant* (23-04-1907).
- 4 Het archiefmateriaal over Cateau van Rosevelt dat aan bod komt in dit artikel wordt ontsloten in de online webdatabank *Maps in Context*, een project opgestart door Bram Vannieuwenhuyze aan de Universiteit van Amsterdam. In deze webdatabank worden links gelegd tussen oude kaarten enerzijds en bronnen over specifieke kaarten, kaartmakers, de productie en het gebruik van deze objecten anderzijds. De webdatabank zal naar verwachting in het najaar van 2021 worden gelanceerd.
- 5 *Het Vaderland - staat- en letterkundig nieuwsblad*, 20-08-1885.
- 6 Morpurgo 1893, 5.
- 7 Bubberman 1973, 98.
- 8 Ibidem.
- 9 *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhagen*, 22-04-1882 en *Algemeen Handelsblad*, 28-04-1882.
- 10 *Nota van Johan Cateau van Rosevelt aan de commissie in Paramaribo van de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling gehouden in Amsterdam*, ca. 3 maart 1883, aldaar fol. 6r-v. NL-HaNA, Cateau van Rosevelt (toegang 2.21.229), inv. nr. 29.
- 11 *Nota over de werkzaamheden die zijn uitgevoerd voor het opmeten en karteren van de kolonie Suriname door Johan Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge*, ca. 1879-1880. NL-HaNA, Cateau van Rosevelt (toegang 2.21.229), inv.nr. 28.
- 12 Idem, fol. 1.
- 13 Veth 1883, 33-43.
- 14 De onderscheiding wordt besproken in een briefwisseling bewaard in het archief van Cateau van Rosevelt. *Brief van dhr. Dumontier aan dhr. Schimmelpenninck van der Oye van 13 en 15 december 1883*. NL-HaNA, Cateau van Rosevelt (toegang 2.21.229), inv.nr. 30.
- 15 Het betreft de volgende archieven: de kaarten en tekeningen uit het archief van Johan F.A. Cateau van Rosevelt (NL-HaNA, Cateau van Rosevelt / Kaarten en tekeningen (toegang 4.CAF); Het archief van het Ministerie van Koloniën (NL-HaNA, Koloniën / Kaarten en Tekeningen (toegang 4.MIKO), inv.nr. 1124 en 1125) en het familiearchief van Van Lansberge (NL-HaNA, Lansberge, van / Kaarten (toegang 4.LBF), inv.nr. 17.1-17.9).
- 16 NL-HaNA, Cateau van Rosevelt / Kaarten en tekeningen (toegang 4.CAF).
- 17 NL-HaNA, Koloniën / Kaarten en Tekeningen (toegang 4.MIKO), inv.nr. 1124.
- 18 NL-HaNA, Koloniën / Kaarten en Tekeningen (toegang 4.MIKO), inv.nr. 1125.
- 19 Koeman 1973, no. 76 (1882), 42-43.
- 20 Bubberman 1973, hoofdstuk 3: 'De gouden eeuw in de Surinaamse kartografie, 1850-1940', 74-92.
- 21 Bubberman 1973, 79-86.

Johan F.A. Cateau van Rosevelt: A portrait of the cartographer of the Dutch colony of Suriname / Marissa Griffioen

Johan F.A. Cateau van Rosevelt is known for the detailed map of the Dutch colony of Suriname which was published in 1882. In 1885 a portrait was made depicting him holding a small map. Based on the wide distribution and attention the printed map of Cateau van Rosevelt had received, one would expect to find this specific map in the portrait. Since this is not the case, the present article investigates if the depiction refers to another map made by Cateau van Rosevelt. The investigation is through analysing records, sketches, manuscript and printed maps by Cateau van Rosevelt preserved at the National Archives in The Hague.

The map in the painting is clearly smaller than the printed one by Cateau van Rosevelt and Van Lansberge from 1882 (scale 1:200.000), and smaller also than a copy of the manuscript map (scale 1:100.000) kept at the National Archives. Many details, which all appear on the latter two printed and manuscript maps, are missing from that in the painting. In contrast, the painted map names another well-known nineteenth-century surveyor of Suriname: W.L. Loth. This raises questions since, based on the existing sources, Loth was not involved in producing the 1882 van Rosevelt and Van Lansberge map of Suriname. Cross-referencing the preserved and known printed and manuscript maps by Cateau van Rosevelt, and other documents related to his Suriname survey project, with the map in the painting, has not resulted in any new revelations. While it is possible that the painter based his model on a no longer existing overview map of Suriname by Cateau van Rosevelt and Loth, it seems likely that he took the liberty in depicting the 1882 map more as a smaller sketch. The latter can, however, not be said with certainty, for it does not clarify why Loth's name is clearly readable on the painting. Perhaps Loth is present so that viewers would associate the two important map makers of Suriname in the nineteenth century with each other; but a clear link between the painted map and a specific preserved map of Suriname remains unclear.

EEN VERVALSING VAN DE MAANKAART VAN VAN LANGREN

• ALEXANDRE PINGEL •

De eerste poging om de topografie van de maan te benoemen gaat terug op William Gilbert, die in het jaar 1600 een met het blote oog opgenomen kaart vervaardigde met twaalf namen. In de zeventiende eeuw wedijverden astronomen met elkaar om als eerste een selenografie (een geografie van de maan) vast te stellen en zo hun naam te vereeuwigen. De geschiedenis van deze kaart, die soms aan Michiel Florent van Langren wordt toegeschreven en soms als een kopie wordt beschouwd, is nauw verbonden met de rivaliteit tussen de grote astronomen van begin zeventiende eeuw. In het jaar 1970 zou het observatorium in het Vaticaan suggereren dat de Spaanse prelaat Juan Caramuel y Lobkowitz verantwoordelijk was voor deze kaart.¹

In de zeventiende eeuw bleef het berekenen en van de geografische lengte op zee een grote, zowel wetenschappelijke, technologische als economische uitdaging. Het bepalen van de lengte en breedte is zowel belangrijk voor de kartografie als voor het verzekeren van een veilige navigatie. Het bepalen van de breedte was al sedert de veertiende eeuw aan zeelieden bekend. De oplossing van het probleem van het bepalen van de lengte zou de Europese grootmachten een beslissend voordeel verschaffen in hun strijd om het beheersen van de wereldzeeën.

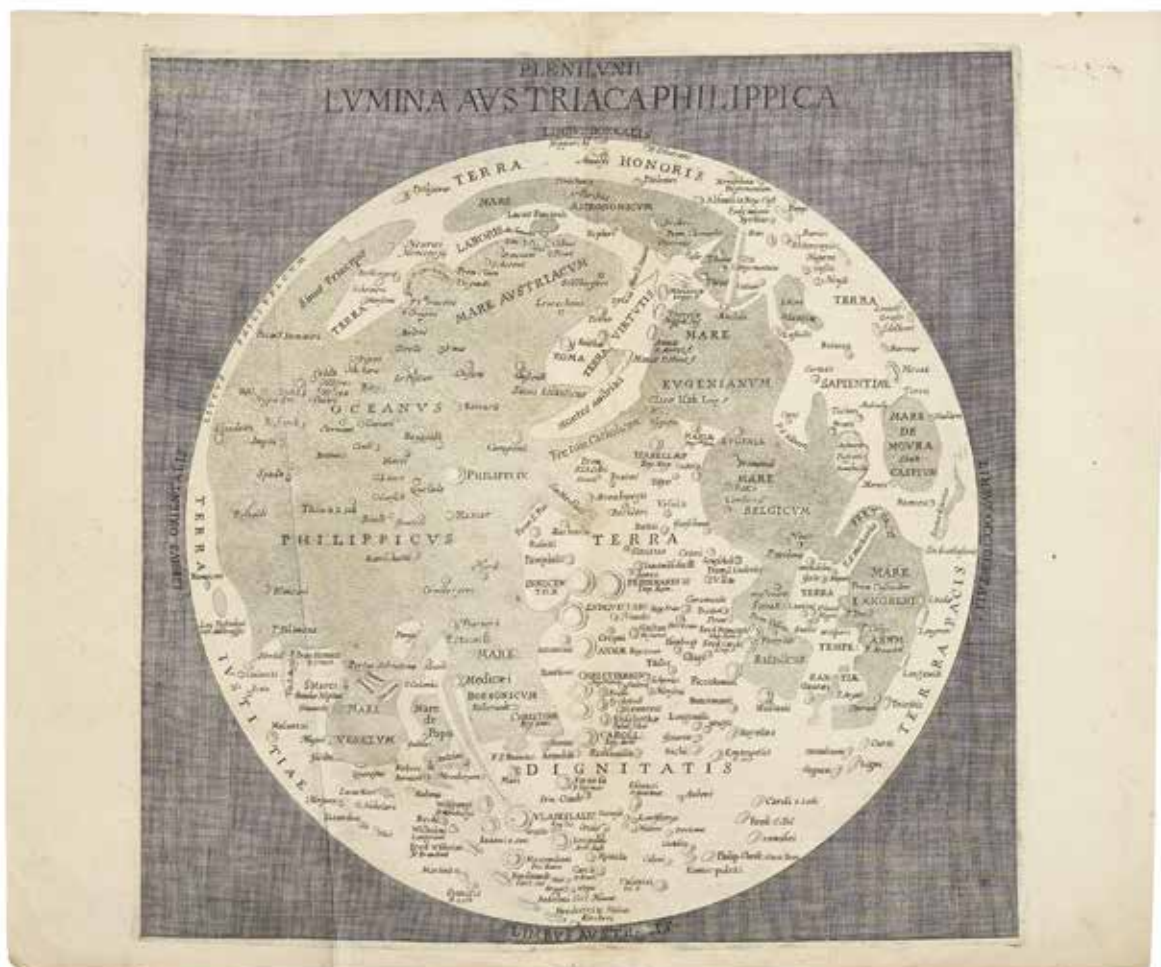
De eerste methode voor het berekenen van de lengte werd in de tweede eeuw voorgesteld door Hipparchus; zijn methode was gebaseerd op het waarnemen van maansverduisteringen. Een andere methode, die van de “maansafstanden”, is gebaseerd op de beweging van de maan ten opzichte van “vaste” sterren. Die laatste methode vereist het ontwikkelen van complexe tabellen. Vanaf het jaar 1608 vergrootten de ontwikkeling van de telescoop en van precisie-uurwerken het scala aan methoden die men kon gebruiken om de lengte te bepalen. De eerste daarvan werd al in

ALEXANDRE PINGEL
is compagnon in de firma
Pingel Rare Books in Parijs.

1612 door Galileo Galilei uitgewerkt. Hij stelde dat, als eenmaal voldoende nauwkeurig bepaald was in hoeveel tijd de – destijds bekende vier – satellieten van Jupiter om die planeet heen cirkelden, het mogelijk zou zijn hun posities als een soort wereldklok te gebruiken en aan de hand daarvan een maat voor de lengte te verkrijgen.

In 1621 vond de kosmograaf Michael Florent van Langren (Langrenus, 1598-1675) uit de Nederlanden een nieuwe methode uit om de lengte op zee te bepalen aan de hand van de topografie van de maan. Het was daarvoor noodzakelijk om het moment te bepalen waarop het licht specifieke maankraters bereikte en vervolgens in een boek de lijst met tijdstippen op te zoeken waarop het licht voor een specifieke lengte deze krater bereikte. Zo werd het mogelijk het tijdsverschil te bepalen en daaruit de lengte te berekenen. Deze methode vereist wel dat men het eens was over de namen van de maankraters. Van Langren was de eerste die de telescoop gebruikte om het oppervlak van de maan te bestuderen en daarbij de kraters te identificeren en te benoemen. Hij heeft dus een belangrijke bijdrage geleverd aan de astronomie

1

en kan beschouwd worden als de pionier van de maanbeschrijving (selenografie) en van de benaming van de maan (selenonymie).

In het jaar 1625 legde hij zijn denkbeelden voor aan de landvoogdes van de zuidelijke Nederlanden prinses Isabella van Spanje, welk land probeerde de aan Engeland verloren maritieme hegemonie te herkrijgen. In 1598 had de Spaanse kroon als beloning een eeuwigdurend jaargeld van 6.000 florijnen met daarboven een jaargeld van 2.000 florijnen voor het leven uitgelooft aan eenieder die een betrouwbare methode voor het met astronomische methoden bepalen van de lengte op zee kon presenteren.

Prinses Isabella introduceerde de jonge astronoom bij haar neef, koning Philips IV. Die werd verleid door het idee dat zijn naam samen met die van beroemde personen op de kaart van de maan terecht zou komen en droeg zijn tante Isabella op om geld te vinden om het project te financieren. De dood van Isabella in 1633 betekende een zware klap voor de astronoom, met name voor zijn financiën en voor de motivatie om zijn werk te voltooien. Ondanks Isabella's dood bleef

koning Philips IV de activiteiten van de astronoom financieren, zij het in beperktere mate. Van Langren vervaardigde een dertigtal kaarten gedurende de volgende negen jaar.

DE VOORBEREIDINGEN VOOR DE KAART

Van Langren (of Langrenus) betrok vele andere geleerden bij zijn onderzoek, zo ook de Spaanse prelaat Juan Caramuel y Lobkowitz (1606-1682). Dat moet een vruchtbare samenwerking zijn geweest want de twee astronomen hebben waarnemingen en onderzoeksresultaten uitgewisseld. In 1643 vermeldt Caramuel in een brief aan zijn vriend Anton de Rheita (1604-1660) dat hij ook bezig was met een beschrijving van de maan dat daarop de namen "van al onze vrienden" zouden voorkomen. Tegelijkertijd begint Caramuel te corresponderen met de Franse astronoom Pierre Gassendi (1592-1655), in verband met onenigheid over de Rheita's ontdekking bij de satellieten van Jupiter. Ondanks deze onenigheid geeft Gassendi in een van zijn brieven blijk van zijn blijdschap dat er iemand is die de taak van het vaststellen van de namen van objecten op de maan overneemt; hij

1 Plenilunii lumina Austriaca Philippica. Anonieme kopergravure (ca 1645, mogelijk gedrukt in Frankfurt), 38x37cm, met handgeschreven, op de achterkant "36" linksboven en "238 and last" rechtsboven.

geeft aan waar Caramuel zijn eigen notities over de nomenclatuur kan vinden.

Al in 1628 is Caramuel, samen met de Franse astronoom Nicolas-Claude Fabri de Peiresc (1580-1637) bezig om het probleem van de bepaling van de lengte op basis van maansverduisteringen op te lossen. Om deze methode te vervolmaken werkten Peiresc en Caramuel tussen 1634 en 1637 een maanbeschrijving (selenografie) uit. Met hulp van de graveur Claude Mellan vervaardigden ze afbeeldingen van een ongekende detaillering en precisie. Door de dood van Peiresc in 1637 kwam er echter een eind aan het project en de nomenclatuur van Caramuel werd nooit verwezenlijkt.

AANVRAAG VAN EEN BESCHERMEND PRIVILEGE

Van Langren maakt zich ondertussen zorgen dat zijn werk door Caramuel zou worden overgenomen onder diens eigen naam. Die zorgen werden nog versterkt door het feit dat hij al een keer van plagiaat beschuldigd was door Arias de Loyola, die er onterecht met de door de Spaanse kroon uitgelofde prijs vandoor was gegaan. Uit angst dat zijn werk hem ontnomen zou worden schreef hij in februari 1645 een brief aan de koning – na haastig een eerste manuscriptversie van zijn kaart voltooid te hebben – met het verzoek deze maankaart te mogen publiceren en hem zo te beschermen tegen ‘een zeker iemand’:

“[...] omdat ondergetekende vreest dat iemand anders de vermelde namen zou kunnen wijzigen en daarmee gedane waarnemingen zou kunnen verwarren en bovendien te verhinderen dat ondergetekende de juiste beloning voor zijn werk zou ontvangen, smeekt hij Uwe Majesteit nederig zijn onderdanen te bevelen niets in genoemde kaart te veranderen [...] en een decreet uit te vaardigen aangaande deze [door Van Langren uitgewerkte] methode en zijn privilege en dat zo spoedig mogelijk aan een zeker iemand toe te zenden om te voorkomen dat hij verder gaat ten eigen nutte, ten nadele van Uwe Majesteit.”

De koning verleent Van Langren vervolgens het privilege om zijn kaart *Plenilunii Lumina Austriaca Philippica* te laten drukken en zodat het niemand toegestaan was er iets aan te veranderen. Maar toen zijn kaart in druk was uitgegeven was Van Langrens bezorgdheid nog niet verdwenen, aangezien zijn vriend Puteanus hem in een brief meedeelde dat Caramuel in Frankfurt was aangekomen om diens maankaart te laten drukken. In dezelfde brief raadt Puteanus hem aan niet teveel tekst aan zijn kaart toe te voegen, maar daar trekt Van Langren zich

niets van aan, hij voegt vijf inleidende paragrafen toe aan de kaart en een lang naschrift, waarin onder andere staat:

“Uit vrees dat astronomische en geografische waarnemingen verstoord worden door iemand die de namen van deze gebieden op de maan zou veranderen, hebben we met de hele wereld de grote zegen van deze kaarten gratis gedeeld, waarmee we nu zowel deze mannen, beroemd vanwege hun studies, als hun verdedigers en mecenasen eer betuigen. Om deze reden hebben wij, in totale overgave, deze afbeelding van de maan vervaardigd, opgedragen aan koningen en prinsessen en de beroemdste liefhebbers van deze kunsten en we verzoeken de rechtvaardige en goede mensen de voorgestelde lijst van namen te behouden en er niets in te veranderen en het aanvaarden in de geest waarin we het aanbieden. [...]”.

Bij koninklijk besluit zijn veranderingen van de namen op deze kaart verboden, op straffe van verontwaardiging en kopieën en andere vervalsingen zijn verboden op straffe van confiscatie en een boete van drie florijnen.”

DE SELENOGRAFIE VAN VAN LANGREN

Van Langren ziet een analogie tussen de topografie van de aarde en die van de maan in die zin dat hij op zijn kaart van de maan land (terra), met door cirkels aangegeven kraters, bergen (mons, montes), kapen (promontorium), meren (lacus), kusten (litus), rivieren (fluvius), moerassen (aestuari) en oceanen en zeeën (oceanus, mare) met baaien (sinus), zeestraten (fretum) en havens (portus). Op de kaart zijn de namen van belangrijke figuren uit het Rooms-Katholieke Europa van begin zeventiende eeuw opgenomen.

Maar ook astronomen, wiskundigen, geschiedkundigen, dichters, schilders, mensen die belangrijke ontdekkingen hebben gedaan, jezuïeten, heiligen, verschillende deugden en aardse geografische namen staan vermeld, evenals zijn eigen vrienden. Van Langren heeft een naamgevingssysteem ontwikkeld waarbij de zeeën naar leden van koningshuizen (en zichzelf) zijn genoemd en de landen zowel naar leden van koningshuizen als van de adel. Individuele kraters zijn vernoemd naar geleerden en kapen naar heiligen (Van der Krogt 1983).

Ook aan de hand van de typografie worden topografische objecten gedifferentieerd en wel in stijl en grootte van het schrift. Grote hoofdletters geven de belangrijkste landen en zeeën aan, kleine hoofdletters de belangrijkste kraters. Nog kleinere hoofdletters benoemen bergketens, baaien, zeestraten en meren, middelgrote kraters en de

2 *Plenilunii Lumina Austriaca Philippica* door Michael Florent van Langren. Kopergravure, 38x50cm. Bron: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.

3

3 Plenilunii Lumina Austriaca Philippica, ca 1645. Anonieme kopergravure, 38x37cm, mogelijk gedrukt in Frankfurt. Bron: Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg.

4 a en b. Detail van het centrum van de originele kaart van Van Langren (4a) en de vervalsing (4b), waarop de namen Hare en Bazan vervangen zijn door Campinii en Barancii. De naam van Gassendi staat, extra aangezet, rechtsboven.

5 a en b. Detail van de bovenkant van de originele kaart van Van Langren (5a) en van de vervalsing (5b), waarop de namen Morini, Claramontii en Albategni vervangen zijn door Neuraei, Monconisii en Siluecani.

belangrijkste kopen, bergen en kleine baaien. Kleinere meren, kopen en kraters, rivieren en havens zijn met cursieve letters aangegeven.

De meeste namen zijn gegroepeerd volgens bepaalde criteria. De eerste is een geografische: de namen van personen uit dezelfde regio staan dicht bij elkaar. De Nederlandse geleerden (Snellius en Golius) vindt men rond de *Sinus Batavicus*, de Venetianen om de *Mare Venetum*, de Franse (Mazarin etc.) langs de kust van de *Mare Borbonicum* en de *Sinus Gallicus*. Het tweede criterium is de vorstelijke afstamming. De meeste leden van vorstenhuizen die genoemd worden bewonen het *Terra Dignitatis*. Het derde criterium is beroepsmatig. De geleerden vindt men verspreid over het *Terra Laboris* en, meer specifiek, de astronomen (Keppler, Aristarchus en Copernicus) dicht bij de *Mare Astronomicum*. Het vierde criterium is gebaseerd op geslacht: de negen kraters die genoemd zijn naar vrouwelijke vorstentelgen liggen rond de *Mare Eugeanium* (genoemd naar de kroonprinses Isabella Eugenie). Van Langren's vrienden (Wendelinus, Puteanus en Lafaille) vinden we rond de *Mare Belgicum*.

De objecten worden gedifferentieerd naar grootte en de grootste worden toegekend aan de belangrijkste sponsors, te beginnen met Philips IV, naar wie de grootste zee, de *Oceanus Philippicus*,

is genoemd. Van Langren introduceerde ook conceptuele namen, zoals Rechtvaardigheid, Waardigheid, Vrede, Arbeid, Eer, Wijsheid, Deugd en Gematigdheid, een praktijk die later door Riccioli werd geïmiteerd.

DE VERVALSING

Ondanks het feit dat Van Langren inbreuk op zijn auteursrecht probeerde te voorkomen, lijkt het erop dat het bij de hier behandelde kaart niet gelukt is. De kaart is gebaseerd op de derde staat van Van Langren's kaart die zich nu in de Bibliothèque Nationale in Parijs bevindt (zie afbeelding 2). Een identieke kopie van deze vervalsing vindt men in de Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg (zie afbeelding 3). Een vergelijking van de watermerken van onze kaart en die uit Straatsburg maakt duidelijk dat ze inderdaad op hetzelfde papier zijn afgedrukt. Specialisten die de Straatsburgse kaart hebben bestudeerd zijn het niet eens over de herkomst ervan.

De heer Alsdorf, de pastoor van Laufersweiler in de Hunsrück, die de Straatsburgse kopie in 1903 aantrof in een exemplaar van Hevelius' *Selenographia*, veronderstelde, dat het om een werk van Van Langren zelf zou kunnen gaan. De geleerde Wislicenus, aan wie dit exemplaar later werd toevertrouwd, bevestigde eerst dat het inderdaad niet om een kopie van de kaart van Hevelius kon gaan. Bij vergelijking van zijn kaart met die uit Parijs merkte hij op dat het Parijse exemplaar van de kaart fijner en zorgvuldiger was uitgevoerd dan zijn exemplaar, dat later in Straatsburg terecht zou komen. Hij voegt daaraan toe, "dat het moeilijk zou zijn om te beslissen of een van beiden een kopie is, dan wel dat ze beide gebaseerd zijn op een originele tekening van Langrenus". De Jezuïet Henri Bosmans lanceerde de hypothese dat Van Langren deze kaart vervaardigd zou hebben voor een kaartboek met dertig bladen voor zijn Selenografie. Zijn hypothese is overgenomen door Scott Montgomery, die gelooft dat het een proefdruk van Van Langren kan zijn.

Pas door de analyse van Ewen A. Whitaker krijgen we een beter begrip van de verschillen tussen het exemplaar uit de Bibliothèque Nationale de France in Parijs en dat in Straatsburg. Hij geeft aan dat de auteur van de Straatsburgse kaart de teksten had verwijderd waarin de naam van de oorspronkelijke auteur voorkwam, evenals de rond de kaart opgenomen citaten. Daardoor is het niet meer mogelijk de oorspronkelijke auteur van de kaart te identificeren, wat natuurlijk ingaat tegen de wensen van Van Langren. Bovendien heeft de auteur van de vervalsing, zoals Van Langren al vreesde, de vrijheid genomen een aantal namen te veranderen. Daardoor is er, volgens Whitaker,

geen twijfel dat de kaart ‘duidelijk een vervalsing is’. Dit argument wordt nog versterkt door het onvermogen de door Van Langren gevestigde nomenclatuur te volgen. Van Langren plaatste de namen van astronomen dichtbij de *Mare Astronomicum* en de namen van oude astronomen zoals Ptolemeus en Al-Battani dicht bij de rand van de kaart dan hij deed voor contemporaine astronomen. De auteur van de vervalste kaart had dit principe niet begrepen en verving de naam van Al-Battani [Albategni op de kaart] door die van een contemporaine niet-sterrenkundige.

Vervalsing	Origineel van Van Langren
Barancii	Bazan
Campinii	Haro
Monconisii	Claramontii
Neuraei	Morini
Prom. S.Pui	Prom. S.Petri
Silvecani	Albategni

DE VERANDERDE NAMEN

Whitaker identificeerde de naamsveranderingen tussen de Parijse en Straatsburgse kaart (zie tabel). Zijn vergelijking stelt ons in staat iets meer te begrijpen van de motieven van de auteur van de vervalste kaart. Uit de vergelijking blijkt dat de namen van medestanders van de Franse astronoom Gassendi aan de kaart zijn toegevoegd en die van zijn tegenstanders zijn verwijderd. Onder de verwijderde namen is die van Jean-Baptiste Morin de Villefranche ('Morini'), een astroloog en geocentrist (iemand die van mening was dat de zon om de aarde draaide) en een verklaard tegenstander van Gassendi. Zijn naam werd vervangen door die van Mathurin de Neuré (Neuraei'), een groot voorstander van Gassendi, die een aantal malen een verweerschrift voor hem opstelde en zelfs een biografie van hem schreef, ook al werd dat nooit gepubliceerd.

De naam van Scipione Chiaramonti ('Claramontii'), een andere geocentrist die tegen de door Gassendi verdedigde theorieën van Galileo was, is ook van de kaart verwijderd, ditmaal ten gunste van Balthazar de Monconys de Liergues ('Monconisii'). Deze beroemde reiziger uit Lyon was bevriend met Gassendi, Peiresc en Mathurin de Neuré. Onder de andere namen die zijn toegevoegd staat ook die van François Baranci (Barancii), een geleerde en corrector bij een drukkerij in Lyon;

ook hij was een vriend van Gassendi en verdedigde hem tegen Morin. François Brochard de Champigny ('Campinii'), verantwoordelijk voor de rechtspraak in de Provence, die zijn kinderen voor hun opvoeding aan Mathurin de Neuré toevertrouwde en Gassendi in 1645 in zijn huis in Aix verwelkomde om een maansverduistering waar te nemen. De auteur voegt ook de naam van Constant de Silvecane ('Silvecani') toe (1617-1694), raadsheer van de koning, voorzitter van het Cour des Monnaies (gerechtshof van de munt) in Parijs, vertegenwoordiger van de koning bij hetzelfde gerechtshof in Lyon en provoost van de kooplieden in Lyon van 1669-1670. Alle vrienden van Gassendi zijn dus aanwezig op de kaart, zoals Caramuel al aangaf in zijn brief aan de Rheita.

Een laatste intrigerend gegeven is dat de naam 'Gassendi' extra diep gegraveerd is zowel op het Parijse exemplaar als op dat uit Straatsburg, zodat het onmiddellijk op moet vallen aan iedereen die de kaart bekijkt.

Er blijft één vraag open: als Van Langren zich ervan bewust was dat Caramuel een kopie van zijn kaart had gemaakt, waarom liet hij diens naam dan staan op zijn maanbeschrijving? Is het mogelijk dat hij de raad van Puteanus opvolgde om de namen van zijn vijanden aan zijn kaart toe te voegen om deze te beschermen? "We moeten ons ervan verzekeren dat onze vijanden geen gelegenheid hebben om een nieuwe [kaart van de] maan te maken, naar hun eigen voorkeuren" (Puteanus). Een andere mogelijkheid is dat Van Langren ervoor koos zijn kaart niet te wijzigen om zo tijd te winnen in de race om die als eerste te publiceren.

Maar noch de methode voor het bepalen van de lengte, noch de nomenclatuur van Van Langren zijn behouden gebleven. Zijn methode voor het bepalen van de lengte werd verworpen ten gunste van de door Galileo Galilei voorgestelde methode van het bepalen van de eclipsen van de satellieten van Jupiter. Diens methode was veel geschikter omdat het wegvallen en weer opkomen van de satellieten van Jupiter veel sneller was waar te nemen dan het verlicht en weer verduisterd worden van het reliëf van de maan. Wat de nomenclatuur van de maan betreft bleken de door de Italiaan Riccioli in 1651 voorgestelde namen het meest duurzaam. Zijn namen waren voornamelijk geïnspireerd door het werk van Van Langren, aangezien hij 51 van diens namen gebruikte, ook al was dat om er andere objecten mee te benoemen.

SUMMARY

A forgery of Van Langren's lunar map / Alexandre Pingel

In 1621 the Dutch cosmographer Michael Florent van Langren invented a new method for determining longitude at sea based on lunar topography. With the help of the Spanish crown, which sought to regain control of the seas, the scientist studied the moon's surface to develop the first selenography. Many scientists were involved in this research, including Juan Caramuel y Lobkowitz (1606-1682), a Spanish prelate. While their collaboration seemed to be fruitful, Langren began to suspect that Caramuel would take over his research. Fearing that he would be dispossessed, he hastily obtained the privilege of King Philip IV after completing a first manuscript version of his map in 1645. Despite van Langren's attempts to prevent a forgery, such a map was found in 1903 in a copy of Hevelius' *Selenographia*. More recently, a second copy was found in Paris. Comparison of this forgery with the original reveals suspicious changes. The lengthy text at the bottom of the map identifying van Langren as its author has disappeared and numerous names have been changed in the map, thus breaking with the nomenclature established by the author. The names added are those of friends of the French mathematician Pierre Gassendi – an acquaintance of Caramuel. Those that have been removed are his detractors. Even more intriguing, Caramuel predicted, in one of his letters, that in *his* selenography "all our friends will be there". These elements and others seem to confirm that Langren's fears about Caramuel were well founded.

LITERATUUR

Bosmans, Henri. 1903. La Sélénographie de van Langren, in : *Bulletin de la Société Belge d'Astronomie*, 8e année, n° 3, mars 1903, p. 69-74.

Bosmans, Henri. 1903. La carte lunaire de Van Langren conservée aux Archives générales du Royaume, à Bruxelles, in *R.O.S.*, 27e année, t. LIV (3e série, t. IV), juillet 1903, p. 108-139.

Caramuel, Juan. 1670. *Joannis Caramuelis mathesis biceps, vetus et nova, Campania, in officina episcopali, prostant Lugduni*, apud L. Anisson, 1670, 2 vol.

Georgelin, Yvon. Peiresc et Gassendi, astronomes et érudits, 2015, 32 p. [url: <http://lesamisdepeiresc.fr/bibliotheque/conference%20Georgelin.pdf> (23 september 2021 geraadpleegd)]

Krogt, Peter van der. 1983. De maankaart van Michael Florent van Langren (1645). In: *Caert-Thresoor*, vol 2-3, pp 36-39.

Krogt, Peter van der & Ormel, Ferjan. 2011. Michiel Florent van Langren and Lunar Naming, in: *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2011, p. 1851-1868. [www.gencat.cat/lleugua/BTPI/ICOS2011/190.pdf (23 september 2021 geraadpleegd)].

Mély, Fernand de. 1899. Le camée byzantin de Nicéphore Botoniate à l'Heiligenkreutz (Autriche), in: *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot*, t. 6, fascicule 2, 1899, p. 195-200.

Montgomery, Scott L. 1999. *The Moon & the Western Imagination*, Tucson, University of Arizona Press, 1999, 265 p.

Moréri, Louis (dirs.) et Etienne François Drouet (dirs.). 1759. *Le grand dictionnaire historique, ou Le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane [...] par Mre Louis Moréri, [...] Nouvelle édition, dans laquelle on a refondu les Suppléments de M. l'abbé Goujet, le tout revu, corrigé et augmenté par M. Drouet*, Paris, les libraires associés, 1759, 10 vol.

Puteanus, Erycius. 1957. *Hondert veertien Nederlandse brieven van Erycius Puteanus aan de astronoom Michael Florent van Langren*, J.J. Moreau (red.), Antwerpen, De Sikkel, 1957, 172p.

Velarde Lombraña, Julian. 1989. *Juan Caramuel, vida y obra*, Oviedo, Pentalfa, 1989, 426 p.

Vyver, Omer van de. 1971. Lunar Maps of the XVIIth Century, in: *Specola Vaticana - Vatican Observatory Publications*, 1971, vol. 1, n° 2, p. 86-97.

Whitaker, Ewen Adair. 1999. *Mapping and Naming the Moon: a history of lunar cartography and nomenclature*, Cambridge, Cambridge university press, 1999, 242 p.

Wislicenus, Walter Friedrich. 1901. Über die Mondkarten des Langrenus, in: *Bibliotheca Mathematica. Zeitschrift Für Geschichte Der Maathematischen Wissenschaften*, Dritte Folge, Zweiter Band, 1901, p. 384-391.

NOTEN

1 Vyver, Omer van de. 1971, p. 86-97.

2 Krogt, Peter van der & Ferjan Ormel, 2011, p. 1851.

3 Lombraña, Julian Velarde. 1989, p.18.

4 Caramuel, Juan. 1670, vol. I, p.406.

5 Vyver, Omer van de. 1971, p. 86-97.

6 Lombraña, Julian Velarde. 1989, p.78.

7 Montgomery, Scott L. 1999, p. 159-160.

8 Lombraña, Julian Velarde. 1989, p.19.

9 Bosmans, Henri. 1903, p. 113.

10 *Ibid.*, p.116.

11 Brief van Puteanus aan van Langren, 18 maart 1645. Deze brief is gepubliceerd in Moreau, *Honderd veertien Nederlandse brieven van Erycius Puteanus aan de astronoom Michael Florent van Langren*. Antwerpen 1957.

12 Krogt, Peter van der & Ferjan Ormel, 2011, p. 1853-1854.

13 Van der Krogt, 1983.

14 Wislicenus, Walter Friedrich. 1901, zweiter band, p. 384-391.

15 Bosmans, Henri. 1903, p. 69-74.

16 Whitaker, Ewen Adair. 1999, p. 40-42.

17 Whitaker, Ewen Adair. 1999, p.40.

18 Moréri, Louis (dirs.) et Etienne François Drouet (dirs.). 1759, t. 7, p. 996.

19 Mély, Fernand de. 1899. p. 197, n. 1.

20 *Ibid.*, p. 197, n. 1.

21 Georgelin, Yvon. 2015, p. 17.

22 Puteanus, Erycius. 1957, brief XCVIII, 6 maart 1645.

23 Krogt, Peter van der & Ferjan Ormel, 2011, p. 1851.

EEN KAARTENCOLLECTIE IN CORONATIJD

• MARCO VAN EGMOND •

Wereldwijd zaten we met z'n allen de afgelopen maanden in een epidemie die vergezeld ging van tal van beperkende maatregelen. Die maatregelen lieten vanzelfsprekend ook de erfgoedbeherende instellingen niet ongemoeid. Bezoekers van de afdelingen van Bijzondere Collecties moesten bijvoorbeeld rekening houden met sluitingen van leeszalen en een uitgekleden dienstverlening. Als samenleving kregen we in de afgelopen coronamaanden via overheidscampagnes nogal eens de tip om het glas half vol te zien in plaats van half leeg. Een cliché natuurlijk, maar daarom ook niet geheel onwaar. Hoe verging het de kaartencollecties? Een bloemlezing over de specifieke praktijk van de kaartenverzameling van de Universiteitsbibliotheek Utrecht (UBU) met een focus op de activiteiten die in coronatijd nog wel mogelijk waren en gerealiseerd zijn.

Toen begin 2020 – na de uitbraak van Covid-19 in december 2019 in het Chinese Wuhan – de eerste besmettingen spreekwoordelijk voet aan Europese grond zetten, was er van al te veel Nederlandse bezorgdheid nog niet echt sprake. 'De bestaande procedures in Nederland zorgen ervoor dat besmette personen niet in contact kunnen komen met de niet-verdachte populatie', klonk het eind februari geruststellend in een nieuwsbrief van de Bedrijfs hulpverlening van de Universiteit Utrecht (UU). Maar die toon veranderde snel op het moment dat op 27 februari in Noord-Brabant de eerste Nederlandse besmetting werd gemeld en begin maart het virus ook de provincie Utrecht had bereikt. Een UU-crisisteam werd in allerijl opgezet en allerlei hygiënemaatregelen werden afgekondigd. De maatregelen waren aanvankelijk vooral gericht op preventie; fysieke bijeenkomsten en colleges

DR. MARCO VAN EGMOND (1969)
is conservator kaarten,
atlassen en gedrukte werken
bij de Universiteitsbibliotheek
Utrecht.

gingen gewoon door. Dit bleek echter van korte duur. Op 10 maart moesten in Noord-Brabant woonachtige medewerkers thuis gaan werken; Brabantse studenten mochten nog wel naar college. Enkele dagen later, op vrijdag 13 maart, besloot de UU echter op advies van het kabinet om alle fysieke onderwijsactiviteiten voorlopig op te schorten. De universiteitsgebouwen gingen dicht en ook de bibliotheek sloot haar deuren. Medewerkers werd gevraagd thuis te gaan werken. Er werd toen nog uitgegaan van een duur van twee à drie weken, maar al gauw bleek de 'lockdown' een proces van vele maanden.

BEPERKT OPSTARTEN

Uitzonderingen op de algemene sluiting van de universiteitsgebouwen golden echter voor 'cruciale functies en labwerk'. De UU en de directie van de UBU huldigden daarbij het principe dat de

1

dienstverlening naar de gebruikers toe zo veel mogelijk op peil moest blijven. Dit uitte zich onder meer in een 'noodvoorziening' voor het raadplegen van publicaties uit de collectie van de UBU. Leden van de bibliotheek konden daartoe een aanvraag indienen en vervolgens werd de publicatie fysiek of digitaal verstuurd. Een klein bibliotheekteam op locatie zorgde voor de logistiek en de digitalisering. In mei 2020 besloot de UU voorts prioriteit te geven aan het beperkt opstarten van locatiegebonden onderzoek en onderwijs. Ook de bibliotheek ging in de middag weer open voor medewerkers en studenten, waarbij de nadruk lag op het raadplegen van de fysieke collectie. Dit laatste betekende tevens de openstelling van de Bijzondere Collecties op afspraak. Kort daarop – in juni – bood het iets versoepelde kabinetsbeleid voor universiteiten de mogelijkheid om praktijkonderwijs onder voorwaarden toe te staan. De Utrechtse Bijzondere Collecties kregen daarmee weer de mogelijkheid om – voor kleine groepen tot vijftien personen weliswaar – werkcolleges op locatie te verzorgen. Deze situatie heeft uiteindelijk in min of meer ongewijzigde vorm ruim een jaar voortgeduurd.

Wat is er binnen de geldende coronabeperkingen tussen maart 2020 en de zomer van 2021 aan activiteiten gerealiseerd door de Utrechtse Bijzondere Collecties in het algemeen en de kaartencollectie in het bijzonder? Die activiteiten zijn onder te verdelen in puur fysieke op locatie, digitale en een 'hybride' mix van beide.

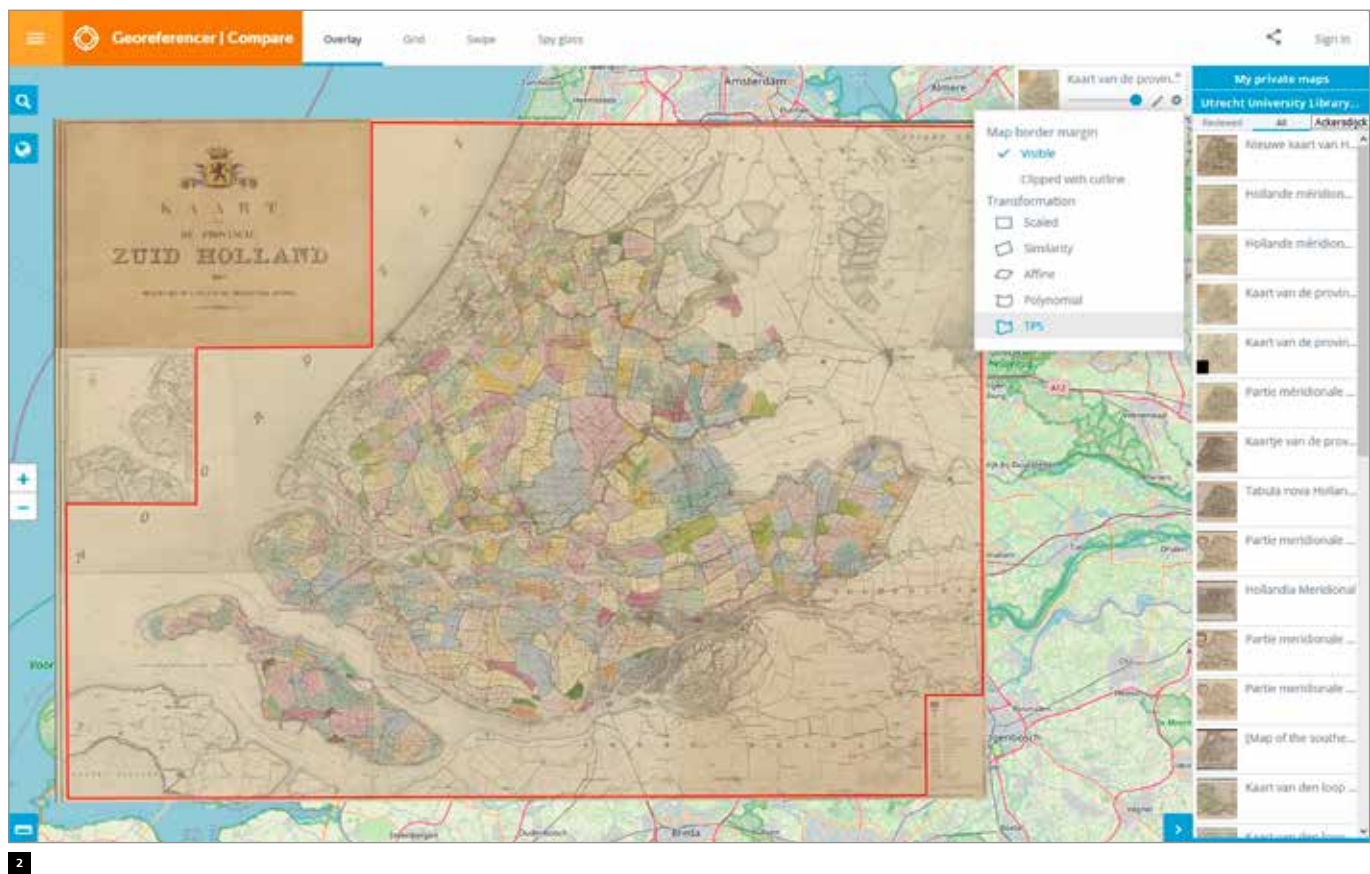
ACTIVITEITEN OP LOCATIE

Zoals gezegd, streefde de bibliotheekdirectie naar het zoveel mogelijk op peil houden van

de dienstverlening van Bijzondere Collecties en dus ook de locatiegebonden activiteiten. Op kantoordagen waren de leeszaal en de kaartenzaal daarom in de middag geopend voor het raadplegen van de (naslag)werken in open opstelling en aangevraagde oude handschriften, gedrukte werken en kaarten. Uiteraard werden de nodige voorzorgsmaatregelen getroffen in de vorm van bijvoorbeeld spatschermen voor baliepersoneel, mondkapjesplicht, gemarkeerde looproutes in de bibliotheek, desinfectieplatforms en een bezoekersmaximum. In de praktijk werkte dit prima en hielden klanten zich uitstekend aan de regels.

Naast locatiegebonden onderzoek konden docenten en studenten bij de Bijzondere Collecties ook terecht voor praktijkonderwijs. Zo bestond de mogelijkheid tot het geven en volgen van werkcolleges met behulp van originele stukken in de kaartenzaal of een naastgelegen zaal (zie afbeelding 1). Van die mogelijkheid werd zeer dankbaar gebruik gemaakt. Met name in de collegereeksen van onderwijsonderdelen van de faculteiten Geowetenschappen en Geesteswetenschappen draaiden de Bijzondere Collecties volop mee, maar tevens vonden er externe cursussen van bijvoorbeeld de Amsterdamse Reinwardt Academie plaats. Niet zelden zagen studenten en docenten elkaar tijdens dit soort bijeenkomsten voor de eerste keer in levenden lijve. Vanzelfsprekend werden de bijeenkomsten nog hoger gewaardeerd, dan normaal!

2 Mondkapjes op tijdens een werkcollege voor studenten Living Past (Utrecht Time Machine) in de kaartenzaal (foto: Marco van Egmond).

DIGITALE ACTIVITEITEN

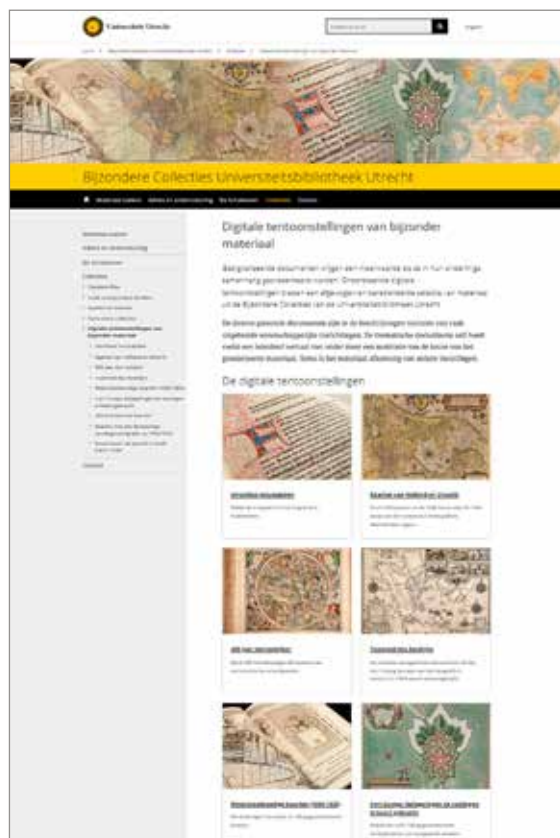
Het vele thuiswerken in coronatijd – ook door de medewerkers van de Bijzondere Collecties – leidde automatisch tot een verschuiving van de aandacht richting de werkzaamheden die via de digitale weg verricht konden worden. En het moet gezegd, het grootste deel van het takenpakket blijkt vandaag de dag op afstand prima digitaal af te handelen. De digitalisering van de Bijzondere Collecties heeft de laatste jaren namelijk een grote vlucht genomen en ook de thuiswerkmogelijkheden zijn inmiddels geoptimaliseerd. De coronacrisis heeft wat dat betreft de planning en voortgang van de diverse lopende projecten amper beïnvloed. Die projecten hadden in 2020 en 2021 onder meer betrekking op het georefereren van deelcollecties oude kaarten en het opzetten van een vernieuwde website voor de Bijzondere Collecties.

GEOREFEREREN DEELCOLLECTIES OUDE KAARTEN

Al een jaar of tien is de UBU bezig om delen van haar collectie kaarten te georefereren.¹ Hiermee wil de bibliotheek de kaarten beter toegankelijk maken via een geografische zoekinterface en ook beter (her)bruikbaar voor studenten en onderzoekers. Voor het georefereren wordt gebruik gemaakt van de geavanceerde software van het Zwitserse Georeferencer, dat bij uitstek geschikt is voor online crowdsourcing.² Recente deelprojecten behelsden zo'n duizend kaarten van Nederland

en onderliggende regio's en een vergelijkbaar aantal kaarten van uiteenlopende gebieden uit de collectie Ackersdijk (zie afbeelding 2). Hiermee is een mooi corpus van belangwekkende en informatieve kaarten beschikbaar gekomen voor onderwijs, onderzoek en het grotere publiek. Het kaartenbestand van het Nederlandse grondgebied betreft voornamelijk grootschalig materiaal: stadsplattegronden, hoogheemraadschapskaarten, provinciekaarten, et cetera. De kaarten uit de verzameling van de voormalige Utrechtse hoogleraar economie en statistiek, Jan Ackersdijk (1790-1861), hebben veelal een negentiende-eeuwse geografisch-thematische inhoud. Alle georeferende kaarten zijn doorzoek- en vindbaar in een eigen geografische viewer en in de viewer van Old Maps Online.³

De beide deelcollecties zijn zoals gememoreerd via *crowdsourcing* ontsloten. Dit gebeurde 'getrapt': eerst werd een deel gedaan door studenten geowetenschappen, daarna een deel door Utrechtse alumni en vervolgens het restant door de online community. Dat ging heel voortvarend; binnen een maand waren de deelcollecties afgerond. Het georefereren middels *crowdsourcing* verliep geheel online en kon dus prima op afstand gebeuren. Dat gold ook voor het verifiëren van de georeferende kaarten, ofwel de eindcontrole van alle georefererarbeid door de bibliotheekmedewerkers.

3

2 Digitaal gemonteerde en georeferencierte kaart van Zuid-Holland 1:50.000, gepubliceerd door de Provinciale Staten in 1867, in de viewer van Georeferencer (Utrecht UB, Kaart: *VIII*.B.k.102). Het origineel meet in gemonteerde toestand ruim twee bij anderhalve meter. De kleuren op de kaart corresponderen met de verschillende poldereenheden.

3 Toegangspagina van de digitale tentoonstellingen van de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Utrecht (www.uu.nl/bijzondere-collecties-universiteitsbibliotheek-utrecht/collecties/digitale-tentoonstellingen-van-bijzonder-materiaal). Veel van deze tentoonstellingen zijn kartografisch van aard.

Zo zijn alle kaarten nagelopen op onder andere de juiste plaatsing van de referentiepunten en de correcte uitsnede van het kaartbeeld. Behoorlijk arbeidsintensief werk, dat echter uitstekend in coronatijd verricht kon worden!

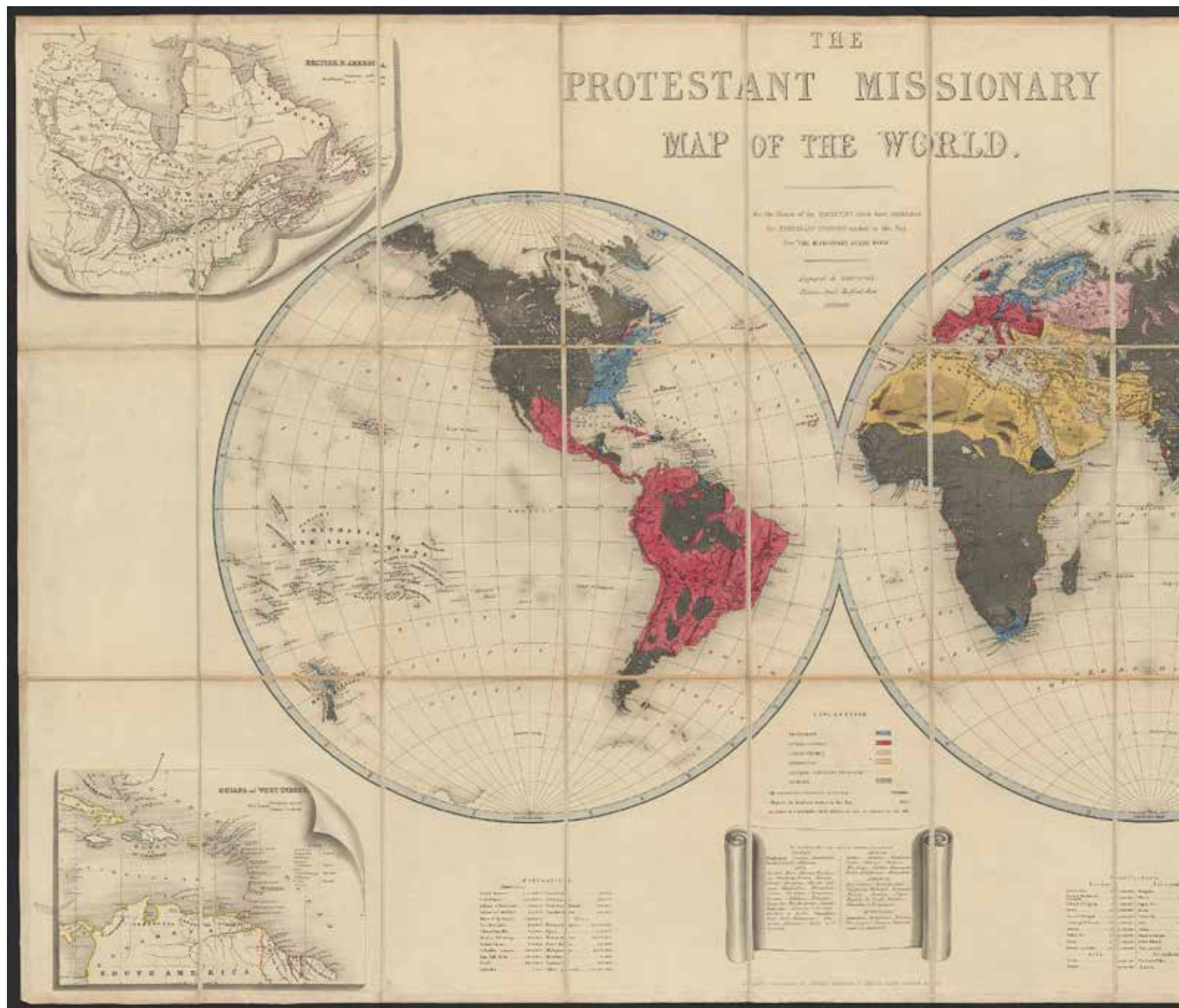
VERNIUWING WEBSITE BIJZONDERE COLLECTIES

De vernieuwing van de website van Bijzondere Collecties stond al enige tijd op de rol, maar kreeg uiteindelijk zijn beslag eind 2020, begin 2021.⁴ De oude website dateerde immers al van 2009 en werd op den duur door steeds meer gebruikers ervaren als een 'labyrint'. Tijd voor verandering dus!

De nieuwe website is tegenwoordig onderdeel van de algemene website van de UU en sluit dus aan bij de huisstijl van de universiteit. Dit heeft als voordeel dat de technische doorontwikkeling en continuïteit gewaarborgd is. De site van Bijzondere Collecties heeft een duidelijke navigatiestructuur gekregen, zodat gebruikers snel hun weg kunnen vinden. Daarnaast is er extra aandacht besteed aan de dienstverlening richting met name onderwijs en onderzoek: hoe kunnen studenten, docenten en wetenschappers in hun studie en colleges optimaal gebruik maken van de anderhalf miljoen documenten die de Bijzondere Collecties rijk zijn? Natuurlijk is ook een voorname plaats ingeruimd voor de meest aansprekende stukken die, voorzien van uitgebreide achtergrondverhalen, opgenomen zijn in de virtuele schatkamer of bij de

deelverzamelingen van handschriften, gedrukte werken, kaarten en archiefcollecties.

Vanuit kartografisch oogpunt zijn de digitale tentoonstellingen (zie afbeelding 3) ook het vermelden waard.⁵ Deze thematische tentoonstellingen presenteren een reeks gedigitaliseerde documenten in hun onderlinge samenhang. Vaak zijn de onderscheiden items voorzien van al dan niet uitgebreide wetenschappelijke toelichtingen, die ingaan op de inhoud en context. En natuurlijk kan elk stuk tot in detail in de viewer bekeken worden. De meeste digitale tentoonstellingen kennen een kartografisch karakter. Zo zijn er virtuele presentaties van bijvoorbeeld fortificatiekaarten, kaarten van de provincies Holland en Utrecht, sterrenkaarten, waterstaatkundige kaarten en Bosatlassen. De nieuwste loot aan de stam is een tentoonstelling over zendingskartografie, die samen met onderzoekers van de Faculteit Geesteswetenschappen is opgezet.⁶ Hierin wordt een beeld geschetst van de manier waarop zendingsbewegingen tussen circa 1850 en 1950 hun missiedrang visualiseerden en aldus een beroep deden op de kaartgebruiker om de verspreiding van het evangelie te ondersteunen. Daarmee zijn de kaarten niet alleen unieke tijdsdocumenten, maar ook een lens op de westerse houding ten opzichte van de niet-westerse wereld (zie afbeelding 4).

4

Het overzetten van de inhoud van de oude website van Bijzondere Collecties naar de nieuwe omgeving was een forse en langdurige klus, waarbij werknemers van diverse afdelingen betrokken waren. Zonder ook maar één keer fysiek samen te komen voor overleg of technische werkzaamheden is het echter bewonderenswaardig gelukt om een visueel en inhoudelijk zeer aantrekkelijke website te lanceren. Een virtueel bezoek meer dan waard!

'HYBRIDE' ACTIVITEITEN

Buiten de strikt fysieke en strikt elektronische werkzaamheden figureerde de Utrechtse kaartencollectie tijdens de coronaperiode ook in meer 'hybride' activiteiten, met een combinatie van analoge en digitale acties. Noemenswaardig

in dit verband zijn de totstandkoming van de applicatie *Utrecht in perspectief* en de bijdrage aan de lezingencyclus *In kaart gebracht* van Studium Generale Utrecht.

PANORAMAPROJECT 'UTRECHT IN PERSPECTIEF'

In augustus 2019 kondigde het Utrechts Archief een tentoonstelling aan over Utrechtse stadspanorama's. Deze tentoonstelling moest in de zomer van 2020 plaatsvinden in het binnenstedelijke archiefgebouw en voornamelijk draaien om twee mooie, grote profielen van Utrecht van de graficus en tekenaar Herman Saffleven (1609-1685). Het Utrechts Archief – dat beide stukken beheert – riep het publiek op om via een soort prijsvraag mee te denken over het digitaal

voorkeur aan het gezamenlijke initiatief van de UBU en het kartografisch projectteam Hic Sunt Leones. Dit voorstel behelsde een soort ‘tijd-ruimtebenadering’ van Saftlevens stadsprofielen, gekoppeld aan oude stadsplattegronden en afbeeldingen van de belangrijkste gebouwen. De initiatiefnemers wilden vooral de Utrechtse skyline-ontwikkeling op een intuïtieve manier inzichtelijk maken. Daarnaast moest de applicatie, getiteld *Utrecht in perspectief*, een geografische en visuele toegang vormen tot de prenten en foto’s van gebouwen in de beeldbank van het Utrechts Archief. Op basis van dit idee werd eind 2019 een succesvolle subsidieaanvraag ingediend bij het Mondriaan Fonds.

De subsidie voorzag enerzijds in het ontwikkelen van een fysieke *touchscreen*-applicatie voor de tentoonstelling *Utrecht aan de Singel* (zie afbeelding 5). Die was in het najaar van 2020 voor kleine groepen bezoekers te bezichtigen in het Utrechts Archief, in een kortstondige periode van tijdelijk versoepelde coronamaatregelen. Anderzijds werd de applicatie ook geschikt gemaakt voor het wereldwijde web.⁷ Die internettoepassing bestaat uit een in drie lagen opgebouwd scherm. Aan de bovenzijde bevindt zich een zoombare versie van een oud stadsprofiel, in het midden een zoombare contemporaine oude plattegrond en aan de onderzijde afbeeldingen van gebouwen uit de beeldbank van het Utrechts Archief en de bijbehorende links met Wikipediapagina’s over die gebouwen (zie afbeelding 6). De relaties tussen de diverse aan te klikken onderdelen zijn gelegd door middel van ‘linked open Wikidata’. Momenteel blijft de tijdsdimensie nog beperkt tot Saftlevens profielen uit 1669 en 1684. Het ligt voor de hand

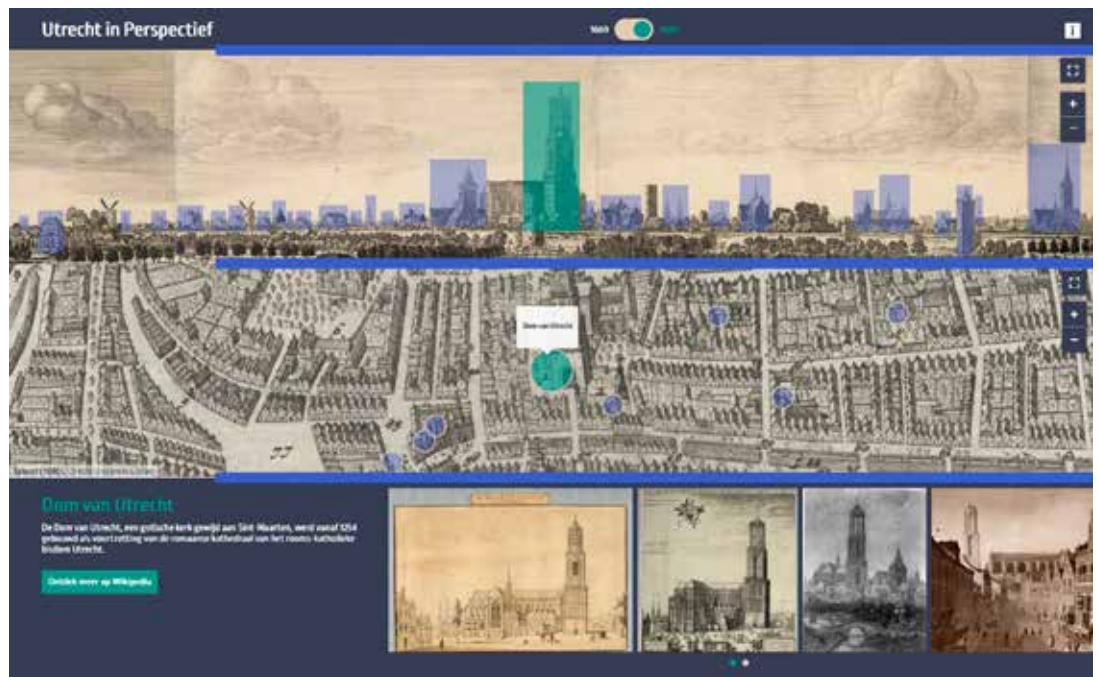
4 Protestant Missionary Map of the World, door Edward Gover (Londen, 1846, 118 x 71 cm, Utrecht UB, MAG: PKF 14). Deze kaart figureert in de digitale tentoonstelling over zendingskartografie. Kleuren markeren de belangrijkste religies: blauw verwijst naar protestant, rood katholiek, roze orthodox (Grieks), geel islamitisch, donkerblauw ‘Decayed Christian churches’, de rest is grijs om de gebieden van ‘heidenen’ aan te duiden. De kaart is in segmenten op linnen geplakt.

5 De touchscreen-applicatie van Utrecht in Perspectief op de tentoonstelling *Utrecht aan de Singel* in het Utrechts Archief (foto: Rick Companje). Het grote scherm werd tijdens deze tentoonstelling veelvuldig gedesinfecteerd.

‘tot leven brengen’ van de panorama’s. De digitale presentatie zou dan een centrale plaats krijgen in de komende tentoonstelling. Directe aanleiding voor die tentoonstelling vormde de restauratie van de Catharijnesingel en de officiële opening daarvan in 2020. Sindsdien stroomt er weer water door de gehele Utrechtse stadsgracht, wat uiteraard het aanzicht van de stad heeft veranderd. Net zoals het profiel van de stad ten tijde van Saftleven veranderde toen er in 1674 een zware storm Utrecht teisterde en tal van kerkgebouwen vaak onherstelbaar beschadigde.

De oproep van het Utrechts Archief om ideeën aan te dragen voor een digitale panoramatoepassing leverde een tiental creatieve inzendingen op. Uiteindelijk gaf de instelling de

6

SUMMARY

A map collection in times of Covid-19 / Marco van Egmond

In recent months we have all been in a global pandemic with numerous restrictive measures. This pandemic has had a considerable impact on almost every organization in the world. The library and museum worlds were also hit hard, not least because public libraries and museums, for example, were forced to close their doors for a time. For Dutch university libraries the national Covid rules appeared to offer a more flexible policy, but the interpretation and elaboration of those rules differed greatly *per* university. For example, some libraries and their special collections departments were closed to visitors and often also their own staff for over a year, while other university institutions - including Utrecht's - reopened their doors with the necessary precautions soon after the first 'intelligent lockdown' was announced in March 2020. From the outset, Utrecht University's Executive Board and the Library's management have been committed to maintaining services, particularly for education and research. A fortunate circumstance for the Special Collections was its designation as a vital 'lab with practical training' that had to remain open, and for which no usable digital alternative was available.

om dit in de toekomst geleidelijk uit te breiden met profielen en oude kaarten uit tijdvakken vóór en ná die specifieke periode. Op die manier ontstaat in zekere zin een heuse Utrechtse tijdmachine.⁸ Overigens is de internetcode die voor *Utrecht in perspectief* gebruikt is open toegankelijk via een zogeheten Github; andere instellingen, organisaties of individuen kunnen deze code dus gebruiken voor het ontwikkelen van eigen, vergelijkbare applicaties.⁹

LEZING STUDIUM GENERALE

Al met al vormt *Utrecht in perspectief* een mooi voorbeeld van wat er binnen de beperkingen van

de coronamaatregelen aan erfgoedevenementen op digitaal en fysiek vlak mogelijk bleven. Maar ook van het feit dat de externe samenwerking tussen instellingen niet hoefde te stokken. In wat minder expliciete mate ging dit ook op voor de inbreng van de auteur bij de lezingenreeks van Studium Generale, in februari 2021. Studium Generale organiseert lezingen, discussies, cursussen en podiumprogramma's op het gebied van wetenschap, kunst en cultuur. Op alle universiteiten in Nederland en op sommige hogescholen is deze organisatie actief, met het oogmerk om de academische verbreding en verdieping te zoeken. Het is dan de bedoeling dat wetenschappers, studenten en andere nieuwsgierige mensen elkaar op een inspirerende locatie ontmoeten en discussiëren over bepaalde actuele of wetenschappelijke thema's. Uiteraard zat die ontmoeting op locatie er tijdens de coronaperiode niet in. Toch konden de activiteiten van Studium Generale veelal doorgang vinden door het programma waar mogelijk digitaal aan te bieden. Zo ook de lezingen met betrekking tot het thema *In kaart gebracht*, die in het voorjaar van 2021 werden gegeven.¹⁰ In totaal vonden vier voordrachten in deze reeks plaats: dr. Britta Ricker sprak over de objectiviteit en democratisering van de kaartvervaardiging, dr. Furu Mienis over de kartering van de zeebodem, prof. dr. ir. Ramon Hanssen over het belang van hoogtekarten en de auteur over de geschiedenis van de kartografie. Het decor voor de opgenomen presentaties vormde het bijzonder fraaie Anatomiegebouw, dat tot 1984 de Veeartsenijschool huisvestte. Hoewel hier dus geen publiek fysiek aanwezig was, konden belangstellenden wel via een soort *livestream* de

⁶ Webapplicatie van *Utrecht in Perspectief*, met de Dom geselecteerd (<https://utrechtinperspectief.nl>).

bijeenkomst volgen en middels een *chat* vragen stellen. Ook gebruikten diverse sprekers tal van attributen en originele kaarten om bepaalde zaken te verduidelijken. Vandaar dat de Studium Generale-lezing in dit artikel als een ‘hybride’ evenement wordt aangemerkt.

De virtuele lezingenreeks rond het thema *In kaart gebracht* werd goed bezocht. Tijdens de *livestreams* keken soms meer dan honderdvijftig mensen tegelijk en dat aantal oversteeg in de meeste gevallen ruimschoots het aantal personen tijdens de traditionele fysieke symposia. En ook na de sessies zijn de video’s – onder meer beschikbaar via YouTube – nog vele honderden malen geraadpleegd. Toch wel een bewijs dat het zogeheten ‘blended learning’, zeg maar een mix van analoge en digitale leer- en presentatievormen, echt de toekomst heeft!

TOT BESLUIT

De coronapandemie vanaf eind 2019 heeft op vrijwel alle organisaties waar dan ook ter wereld een behoorlijke impact gehad. Voor de universiteitsbibliotheken bleken de landelijke coronaregels meer beleidsruimte te bieden, maar de interpretatie en uitwerking van die regels verschilden sterk per universiteit. Zo waren sommige bibliotheken en hun afdelingen bijzondere collecties meer dan een jaar lang dicht voor bezoekers en vaak ook het eigen personeel, terwijl andere universitaire instellingen – waaronder de Utrechtse – al vrij snel na de afkondiging van de eerste ‘intelligente lockdown’ in maart 2020 met inachtneming van de nodige voorzorgsmaatregelen de deuren weer openden. Het college van bestuur van de UU en ook de directie van de universiteitsbibliotheek hebben zich van meet af aan hardgemaakt voor het op peil houden van de dienstverlening richting met name het onderwijs en het onderzoek. Een gelukkige omstandigheid voor de Bijzondere Collecties daarbij was de aanmerking als een vitaal ‘lab met praktijkonderwijs’ dat open diende te blijven, omdat er immers geen bruikbaar digitaal alternatief voorhanden was. Dit bood voor zowel medewerkers als de gebruikers natuurlijk de gelegenheid om letterlijk en figuurlijk voeling te blijven houden met de collecties en de artefacten. Gepaard met de inmiddels hoogwaardige digitalisering en technologisering werden die gebruikers dus ook gedurende de coronapandemie op hun wenken bediend. En dat is toch een geruststellende gedachte voor een sector die nogal eens gebukt gaat onder een conservatief en stoffig imago. Maar laten we niettemin hopen dat rampspoed zoals een nieuwe pandemie die sector voorlopig bespaard blijft!

NOTEN

1. Zie: www.uu.nl/georefereren. N.B. de peildatum van de URL’s in dit artikel is 1 juli 2021.
2. Van Egmond (2019).
3. De URL van de eigen geografische viewer: <http://uu.georeferencer.com/api/v1/geosearch>. Old Maps Online: www.oldmapsonline.org/. Laatstgenoemde site ontsluit inmiddels ruim een half miljoen oude kaarten uit de collecties van diverse grotere en kleinere erfgoedinstellingen wereldwijd.
4. URL: www.uu.nl/bijzondere-collecties-universiteitsbibliotheek-utrecht.
5. URL: www.uu.nl/bijzondere-collecties-universiteitsbibliotheek-utrecht/collecties/digitale-tentoonstellingen-van-bijzonder-materiaal.
6. URL: www.uu.nl/bijzondere-collecties-universiteitsbibliotheek-utrecht/collecties/digitale-tentoonstellingen-van-bijzonder-materiaal/kaarten-met-een-boodschap-zendingscartografie-ca-1850-1950.
7. URL: <https://utrechtinperspectief.nl/>. Voor meer informatie over dit project: Van Egmond (2021/22).
8. Overigens wordt in Utrecht momenteel ook letterlijk aan een tijdsmachine gewerkt. Onder de overkoepelende term Utrecht Time Machine (UTM) proberen plaatselijke erfgoedpartners binnen het programma Time Machine Europe de lange geschiedenis van de Domstad visueel tot leven te wekken. Dit gebeurt door het koppelen van locatie data aan innovatieve applicaties, zoals bijvoorbeeld Virtual Reality en Timesliders. Partners in dit project zijn het Descartes Centre, Utrechts Archief, Centraal Museum, Freudenthal Instituut, Utrechts Monumenten Fonds en de Gemeente Utrecht. Ook de Bijzondere Collecties en Research Data Management van de Universiteitsbibliotheek zijn nauw betrokken bij de realisering van de ambitieuze plannen, onder meer door mee te denken, het leveren van content en het inrichten van het datamanagement. Daarnaast faciliteren de Bijzondere Collecties het vak *Living Pasts*, waarin bachelor studenten in een testomgeving nieuwe ideeën voor UTM uitproberen en in een prototype gieten. Zie: <https://utrechttime-machine.nl/>.
9. De Github is te vinden op: <https://github.com/hetutrechtsarchief/Utrecht-In-Perspectief>.
10. De lezingen zijn terug te kijken via: www.sg.uu.nl/series/kaart-gebracht.

LITERATUUR

Egmond, Marco van. 2019. The Dutch Landscape of Online Institutional Georeferencing, in: *e-Perimetry*, Vol. 14, No. 3, 2019: p. 126-139.
– 2021/22. ‘Visualizing the historical Utrecht skyline’, in: *e-Perimetry* (te verwachten).

JACOB KUIJPER (1821-1908)

1

Kuijperkaartjes zijn een begrip. Maar wie was de Kuijper naar wie ze genoemd worden? Toen hij overleed werd hij 'beoefenaar der geographie' genoemd en de 'nestor der Nederlandsche geografen', en bijna liefkozend aangeduid als 'vader Kuijper'. Hij was in 1873 een der oprichters geweest van het (Koninklijk) Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap en werd wegens zijn bijzondere inzet en verdiensten benoemd tot erelid van het KNAG. Bovendien was hij Ridder in de orde van de Nederlandse leeuw. Voor wie nauwkeurig wil zijn is de spelling van de naam Kuyper of Kuijper nog best een uitdaging. Op de titelpagina's van zijn boeken domineert Kuyper, met Griekse y, maar ook Kuijper komt voor. Zelfs prijkt de *Atlas der wereld*, uitgegeven door Stemler in Amsterdam in 1857 met Kuijper op de band, Kuyper op de titelpagina, terwijl het voorwoord is ondertekend met "J. Kuijper". Wij houden het hier nu maar op Kuijper, omdat dat in documenten van de burgerlijke stand voorkomt; ook schreef zijn dochter haar vaders naam in 1908 in zijn rouwadvertentie als KUIJPER. Daarin werd zijn werkzaamheid als Rijksontvanger genoemd, en zijn koninklijke onderscheiding – maar zijn kartografische en geografische verdiensten niet. Op zichzelf al reden om hier bij Kuijper en zijn werk stil te staan.

• REINDER STORM •

Jacob Kuijper werd in 1821 geboren in Rotterdam, lang vóór de oprichting van de HBS. Doorleren, laat staan studeren was er kennelijk niet bij in zijn milieu en op vijftienjarige leeftijd toog hij aan de arbeid. Zijn brood verdiende hij (net als zijn vader) als belastingambtenaar, zijn liefhebberij en studieuze werkzaamheden in zijn vrije tijd betroffen de aardrijkskunde in brede zin. Het resulteerde in een stroom kaarten, artikelen en boeken.

Bij zijn overlijden werd Kuijper in het *Tijdschrift van het K.N.A.G.* herdacht door A.A. Beekman, in een in memoriam van zes pagina's (met een portret).¹ Behalve Kuijpers activiteiten en publicaties, worden daarin ook enkele van zijn eigenschappen genoemd: hij was bescheiden, beminnelijk, wist goed met mensen om te gaan en was immer in staat anderen met zijn geestdrift te bezielen. Kuijper, aldus Beekman,

"[...] wist in ieders werk iets te vinden en aan te wijzen dat te waardereen was, maar zonder eenige vleierij of iets dat er naar zweemde. [...] Met dat al was hij volstrekt niet een goedmoedige jabroer, iemand die alles goedkeurde uit gemakzucht of uit vrees voor wrijving. Dat kleine mannetje, dat de gave van spreken slechts in zeer bescheiden mate bezat, kon zich soms geweldig opwinden waar men naar zijne meening verkeerd ging handelen. Dan schitterden zijn oogen, dan was het diezelfde geestdrift die hem bij zijn arbeid steeds bezielde, die hem nog op lateren leeftijd met vuur deed strijden, deed toornen soms dat het zoo'n aard had! Maar nooit tegen personen was dan zijn woord gericht, alleen tegen de zaak die hij verkeerd achtte, — kwetsen kon hij niet. Geestig was hij vaak, bijtend sarcastisch jegens personen nooit".

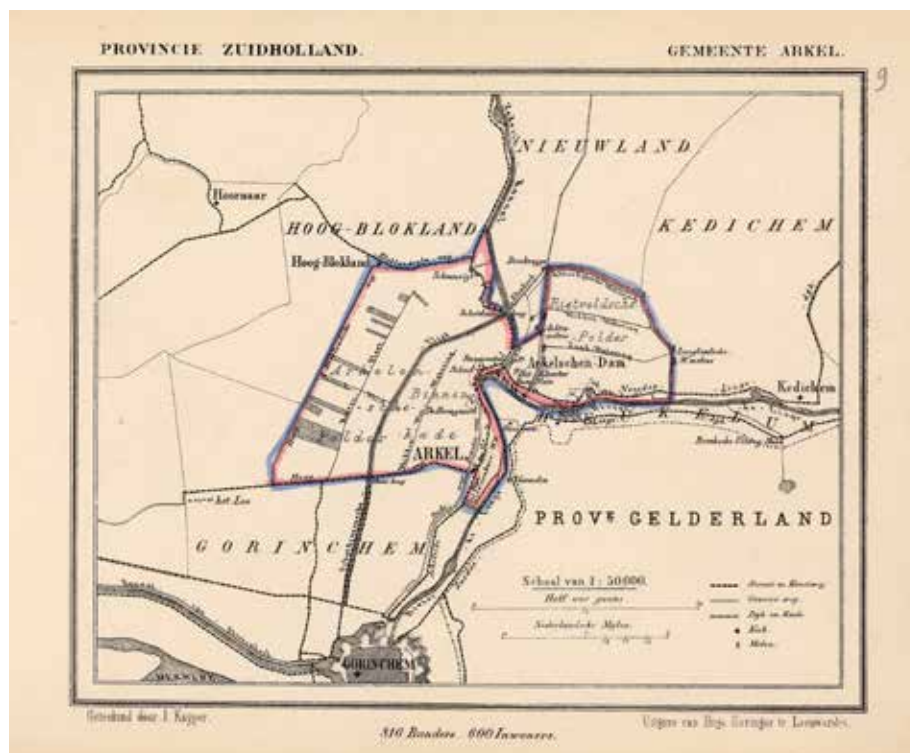
¹ Portret Jacob Kuyper. Stadsarchief Rotterdam NL-RtSA_4031_M-1448-01.

² Advertentie *Gemeente-atlas*, Provinciale Drentsche en Asser courant 14 juni 1864. Delpher.

³ *Gemeente Arkel*. Provincie Zuid-Holland. J. Kuijper.

2

3

Er is in dit korte bestek geen beginnen aan een volledige opsomming te geven van Kuijpers publicaties. Alleen al aan atlassen zijn de volgende titels te onderscheiden:

- Atlas der wereld
- Natuur- en staathuishoudkundige atlas van Nederland
- Nieuwe atlas der wereld
- Atlas van Nederland en de Overzeesche Bezittingen
- Oro-hydrografische en staatkundige atlas der geheele aarde
- Atlas der natuurkundige aardrijksbeschrijving
- Wereld-atlas voor kantoor en huiskamer
- Atlas van Nederland volgens de nieuwe spelregels

De bekendste publicatie van Kuijper is zonder twijfel de *Gemeente-atlas van Nederland*. Deze verscheen in de jaren 1865 - 1871 bij uitgeverij Hugo Suringar te Leeuwarden. De atlas omvatte elf delen, voor elke provincie één. Per provincie werden alle afzonderlijke Nederlandse gemeenten in kaart gebracht; tegenwoordig zijn dat er ruim 350, maar in de tweede helft van de negentiende eeuw waren dat er meer dan drie keer zoveel. Opvallend aan alle kaartjes uit de *Gemeente-atlas* is de handmatige kleuring van de gemeentegrenzen. Mede daardoor zijn ze – tot op de dag van vandaag – een gewild verzamelobject; ze doen het in een lijstje aan de muur erg goed. In voorkomende gevallen

werd de schaal aangepast en van verschillende grote(re) steden werd niet alleen een kaartje opgenomen met de buitengrenzen van de gemeente, maar ook een extra kaart van de bebouwde kom. Elke kaart heeft een eigen legenda, in alle gevallen is de oppervlakte van de gemeente aangegeven in bunders, en het aantal inwoners. In geval van herdrukken werden de kaarten soms bewerkt, wat verschillen tussen de staten verklaart; per deel was trouwens ook nog een overzichtskaart opgenomen, van de provincie als geheel. De vroegste advertenties voor de *Gemeente-atlas* dateren uit 1864. Daarin werd al een uiteindelijk, totale omvang aangekondigd van de atlas van circa elfhonderd kaartjes (het werden er meer dan twaalfhonderd). Wie intekende op een deel van de *Gemeente-atlas*, aan één provincie gewijd dus, betaalde zeven cent per kaart. Wie intekende op de gehele atlas ineens betaalde slechts vijf cent per kaartje. De Kuijper-kaartjes werden ook los verkocht voor tien cent per stuk. Inkopen in het groot, bijvoorbeeld voor onderwijsdoeleinden, ging met korting: 20 stuks kostten fl. 1,50, 50 stuks fl. 3.

Een anonieme boekbeoordelaar is in de *Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant* van 20 oktober 1865 vol lof over de *Gemeente-atlas* (deel Noord-Brabant, uiteraard): "Alleen de naam van den eersten kaartentekenaar van Nederland, de heer J. Kuijper is eene

voldoende aanbeveling, om ieders belangstelling op te wekken in dezen atlas, die beknoptheid van formaat met duidelijkheid van voorstelling en goedkoopte samenpaart." Kuijpers *Gemeente-atlas* werd eervol vermeld op 'de Antwerpse geografische tentoonstelling', aldus een bericht in *De locomotief* van 9 oktober 1871. Het succes van Kuijpers *Gemeente-atlas* blijkt ook uit de integrale herdruk in 1971, een eeuw na verschijnen dus, bij de Europese bibliotheek te Zaltbommel.

Jacob Kuijper heeft in elk geval met deze kaarten zijn naam voorgoed verankerd in het collectieve geheugen van kartografische liefhebbers, geïnteresseerden en onderzoekers. Wie meer wil weten over Jacob Kuijper, moet zeker (ook) zijn autobiografische geschrift lezen: *Mijne herinneringen en ervaringen*, gepubliceerd onder het ondoordringelijke pseudoniem 'een bijna zeventigjarige' (uitg. M.J. van der Loeff, Enschede, 1888; 190 p. – beschikbaar via Google books).² Het is amusant en levendig – maar over het maken van atlassen en kaarten gaat het hoegenaamd niet.

NOTEN

¹ *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, Tweede serie, dl. XXV, Leiden, Brill, 1908; p. 352-357.

² <https://books.google.nl/books?id=TwZWAAAACAAJ>.

REGIONAAL ARCHIEF ZUID-UTRECHT

• JORNT LEEFLANG •

Deze rubriek beschrijft kaartenverzamelingen in Nederland respectievelijk kaartenverzamelingen met veel Nederlands materiaal.

Tips: Reinout Klaarenbeek
E-mail: r.klaarenbeek@vu.nl

Toegankelijkheid

Onder normale omstandigheden is de studiezaal van het Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU) van maandag tot en met vrijdag geopend tijdens kantooruren. Er is parkeergelegenheid voor de deur en verschillende buslijnen stoppen enkele straten verderop. Een bezoek aan de RAZU studiezaal is gratis. U registreert zich bij een medewerker die conform de AVG enkele gegevens over u en uw onderwerp noteert. Aan extra diensten, zoals het laten maken van fotokopieën in zwartwit of kleur, zijn kosten verbonden. U mag de archiefstukken fotograferen zonder flitser, onder voorbehoud dat deze openbaar zijn en er geen auteursrechten op rusten. Via de website kunt u voorafgaand aan uw bezoek de stukken aanvragen. Een medewerker van het archief zal deze dan voor u klaar leggen.

Omvang en profiel

Tot 2020 heette het archief in Wijk bij Duurstede het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC). Hierin zijn de gemeentelijke archieven van Wijk bij Duurstede, Rhenen, Bunnik, Houten, Utrechtse Heuvelrug samengebracht. Naar aanleiding van de uitbreiding met het archief van de gemeente Vijfheerenlanden (met o.a. de kernen Vianen, Leerdam, Zederik) is besloten, om met ingang van begin 2020 de naam van het RHC te veranderen in het Regionaal Archief Zuid-Utrecht.

De kaarten, in totaal ca. 3.000, zijn ondergebracht in vijftien Topografisch-Historische Atlassen. Iedere gemeente of plaats in het werkgebied van het RAZU heeft haar eigen Topografisch-Historische Atlas, waarin naast kaarten ook allerlei ander beeldmateriaal verzameld is. Het geografisch bereik van de kaarten valt uiteraard samen met de betref-

fende gemeente of plaats. Niet alle kaarten over de betreffende gemeente of plaats zijn hierin opgenomen: de archieven waren in eerste plaats functioneel en er is geen actief wervingsbeleid (geweest) dat volledigheid nastreeft. De overige, niet aan een specifieke gemeente te relateren kaarten, zijn ondergebracht in een algemene Topografisch-Historische Atlas. Het zwaartepunt van de kaartencollectie van het RAZU ligt, ten gevolge van haar herkomst bij gemeentelijke administraties, in de negentiende en twintigste eeuw. Een belangrijk onderdeel van de RAZU kaartencollectie betreft de Collectie Deys. In 2012 schonk Henk P. Deys, kaartenverzamelaar en auteur van tal van publicaties over historische kartografie en de geschiedenis van Rhenen, zijn kaartencollectie aan de Vrienden van het RHC. Vanaf 2018 is de collectie ondergebracht in het RHC, dat op haar beurt opging in het RAZU. Naast honderden kaarten schonk Deys tientallen historisch-kartografische boeken, atlassen en facsimile's: een totaal van twaalfhonderd objecten, waarvan ruim zeshonderd kaarten. Ook in de collectie Deys dateert het grote merendeel van de kaarten uit de negentiende tot en met de vroege twintigste eeuw. De reden hiervoor is tweeledig: enerzijds vindt Deys de verfijndheid en precisie van steendrukken erg mooi. Anderzijds waren kaarten uit deze periode weinig in trek bij verzamelaars, waardoor Deys ze relatief gemakkelijk kon verzamelen. Overigens: in cassettes, foedralen en mappen, die nu enkel als geheel in de bibliotheek zijn beschreven, bevindt zich niet eerder onderzocht kartografisch materiaal uit de Collectie Deys dat vermoedelijk ook de moeite waard is.

De Collectie Deys bevat ook bijzonder fraaie en interessante exemplaren van oudere kaarten.

1 Studiezaal, foto door Winfried Leeman.

ADRES EN CONTACTGEGEVENS

Regionaal Archief Zuid-Utrecht
Bezoekadres: Karel de Grotestraat 30, 3962CL Wijk bij Duurstede
Telefoonnummer: 088 530 0170
Website: www.razu.nl

2

4

2 Nicolaas en Jacobus Cruquius, *Het Hoogheemraedschap van Delfland* [1712] (Topografisch-Historische Atlas algemeen (400), cat. nr. 67509, behorend tot bibliotheeknr. 5550).

3 Nicolaas en Jacobus Cruquius, zesde blad uit *'t Hooge Heemraedschap van Delfland* [proefdrukken] [1712] (bibliotheeknr. 5559).

4 Instituut Stad en Landschap Zuid-Holland, Kaart bij de herziening van het uitbreidingsplan van Vianen [1953] (Topografisch-Historische Atlas Vianen, Everdingen en Hagstein (018), inv. nr. 115, cat. nr. 90691).

3

Neem bijvoorbeeld het ingekleurde exemplaar *Ultraiectum Dominium* van Petrus Kaerius naar Cornelius Anthonisz. Hornhovius uit 1616. Van de gebroeders Nicolaas en Jacob Cruquius zijn de ingebonden kaartdelen van *'t Hooge Heemraedschap van Delfland* uit 1712 aanwezig. De kaartbladen zijn in een eigentijdse bruin lederen band ingebonden. Los opgenomen in de catalogus is de overzichtskaart, die is bijzonder rijk verlucht en met goud gehooft: een waar topstuk van het RAZU. Interessant is, dat ook 23 proefbladen van de kaartdelen in het archief aanwezig zijn. De proefbladen zijn gedrukt in rode inkt en staan vol met handgeschreven aanwijzingen voor veranderingen. Een deel van deze veranderingen en aanwijzingen is inderdaad in de zwarte, uiteindelijke, druk doorgevoerd. Helaas ontbreken er vier bladen van de proefdrukken en is de titel deels in rood en deels in zwart gedrukt. Desalniettemin is het bijzonder dat zowel de definitieve kaartbladen als de proefdrukken met aantekeningen zich in het RAZU bevinden. Tot slot noem ik een exemplaar van Nicolaas Cruquius' kaart *"de Rivier de Merwede, van boven het Dorp Sleeuwijk, Oostwaards op verby Gorichem, en de Mond van de Lingen, tot aen desselfs beginsel: namentlyk de Rivieren de Waal, en Mase, by Woudrichem, en Loevesteyn, etc."* uit 1729, waarop voor het eerst dieptelijnen werden weergegeven en een mijlpaal vormt in de thematische kartografie.

Beeldbank

In de beeldbank www.razu.nl/collectie/online-zoeken-in-beelden zijn hoge resolutie foto's van nagenoeg alle losse kaarten (enkel de voorzijdes) aanwezig. Het merendeel van de ataskaarten is niet in de beeldbank opgenomen. De kaarten zijn in de beeldbank onderverdeeld in drie apart doorzoekbare categorieën: Kaarten, Kadasterkaarten, en Topografische kaarten en plattegronden. U kunt ook uw zoekopdracht ook verfijnen naar gebied (bijvoorbeeld: gemeente Rhenen) en tijdsperiode (bijvoorbeeld 1800-1850) of zoeken met een trefwoord (doorzoekt de gehele catalogusbeschrijving). Een lage resolutie van de kaart of een kaartuitsnede is kosteloos te downloaden.

RECENSIES

Inzendingen voor deze rubriek kunnen gestuurd worden aan Ron Guleij

E-mail: ron.guleij@nationaalarchief.nl

Historische Atlas van Eindhoven

VAN BRABANTS MARKTSTADJE TOT CENTRUM VAN DE BRAINPORT-REGIO

De benaming 'Historische Atlas' kan bij lezers van *Caert-Thresoor* gemakkelijk de verwachting wekken dat in het boek een groot aantal oude kaarten van Eindhoven en omgeving staan afgebeeld. Dat is niet het geval. 'Atlas' moet hier worden opgevat in de derde betekenis die Van Dale eraan geeft: 'verzameling kaarten, prenten, portretten, tekeningen die betrekking hebben op (de geschiedenis van) een stad, een streek, een land (*topografische, historische atlas*).'

Hoewel Eindhoven al in 1232 stadsrechten kreeg heeft haar historische atlas op historisch-kartografisch gebied weinig te bieden. Dat komt niet alleen door gebrek aan historisch materiaal – er is veel verloren gegaan – en de laat op gang gekomen ontwikkeling van de stad. (De stad groeide van ruim 3.000 inwoners in 1860 via annexatie en groei naar 236.000 in 2021.) Het komt vooral door de overwegend stedenbouwkundige insteek van de auteurs. De uitgever plaatst het boek dan ook terecht in de categorie Architectuur & stedenbouw. De atlas is thematisch opgebouwd. In 35 korte hoofdstukken wordt een breed scala van onderwerpen behandeld. Zeven ervan betreffen de periode voor 1800: archeologie, de Middeleeuwse stad, tachtigjarige oorlog, de bekende kaart van Jacob van Deventer, de Steenweg op Luik, enz. In de volgende vijf komen de aanleg van spoor- en waterwegen en de ontwikkeling van de negentiende-eeuwse industrie en landbouw helder in beeld.

Het vervolg gaat vooral over stadsontwikkeling na 1900: stadsuitleg, stedenbouw, annexaties, wederopbouw, Vinex en Brainport.

Bij de beschrijving van een aantal stadsdelen en -wijken ontbreekt Philipswijk (1928). Dat was een soort 'hofje' van 36 twee-onder-een-kap woningen met bij elke woning een halve hectare grond. Ze waren door Anton Philips bedoeld voor kinderrijke agrarische gezinnen uit de rest van Nederland: de ouders konden nog wat

blijven boeren en hun kinderen konden bij het snel groeiende Philips aan de slag. De gemeente Eindhoven was tegen, daarom werden ze in de buurgemeente Son en Breugel gebouwd maar later bij Eindhoven gevoegd. Het is maar een detail maar het toont wel duidelijk de grote inzet om die groei te bestendigen.

Tot slot bevat het boek een overbodig katern over de campus van de Technische Universiteit Eindhoven, TU/e. Fraaie foto's van fraaie gebouwen en maquettes, net een folder van een projectontwikkelaar. Zo te zien heeft de jubilerende universiteit zich ingekocht, de bestuursvoorzitter van de TU/e mocht ook al het voorwoord schrijven. Wat ruimere aandacht dan twee pagina's voor de Brainport-ontwikkeling met zijn *high-tech*-campus had meer voor de hand gelegen. Nederland heeft tal van universiteiten en bijbehorende campussen maar de ontwikkeling van bedrijfscomplex naar een conglomeraat van honderden *high-tech*-bedrijven is veel uitzonderlijker.

Mij rest nog een kritische kanttekening bij de afbeeldingen van de kaarten. Een kaart wil gelezen worden. De eerste kaart, een plattegrond uit 1860 in oblong formaat, is horizontaal afgedrukt zodat de legenda en de bijbehorende letters op de kaart volstrekt onleesbaar zijn. Afgebeeld op een dubbele pagina zou de kaart het leesplezier enorm verhogen. Hetzelfde bezwaar treft een groot aantal andere afbeeldingen. Voorts zouden wat extra kaartjes uit de Topotijdreis (de reeks van tweehonderd jaar topografische kaarten van Nederland die door het Kadaster op internet is geplaatst) niet hebben misstaan.

Dit alles neemt niet weg dat de 'Atlas' een snelle en beknopte toegang biedt tot een aantal belangrijke stedelijke ontwikkelingen van Eindhoven, vooral die van na 1900.

• HANS KLOOSTERBOER •

HISTORISCHE ATLAS VAN EINDHOVEN. VAN BRABANTS MARKTSTADJE TOT CENTRUM VAN DE BRAINPORT-REGIO

Jaap Evert Abrahamse, Giel van Hooff en Wilfried Uitterhoeve. Bussum: Thoth, 2021.

Geb. 96 p.; 175 ill. in kleur.

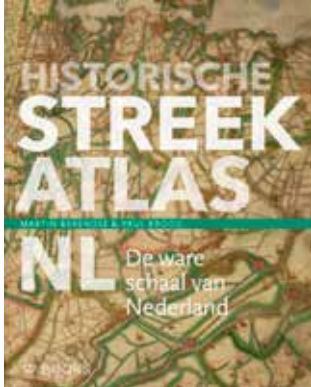
ISBN 978 90 6868 829 0.

Prijs € 29,95.

Een Engelse vertaling is gelijktijdig verschenen.

Historische Streekatlas NL

DE WARE SCHAAL VAN NEDERLAND

HISTORISCHE STREEKATLAS NL. DE WARE SCHAAL VAN NEDERLAND

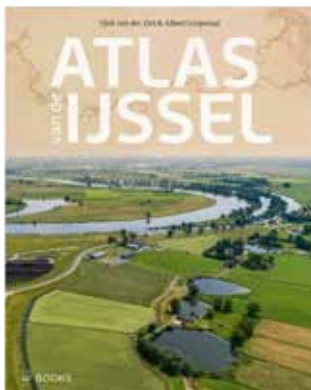
- Martin Berendse en Paul Brood. Zwolle: WBooks, 2020.
- Gebonden; 224 pagina's, geïllustreerd in kleur.
- ISBN 97 89 46 25 83 887,
- Prijs: € 34,95

De ware schaal van Nederland vertelt het verhaal over de ontstaansgeschiedenis van Nederland door middel van kaartmateriaal. Volgens de auteurs is Nederland min of meer toevallig ontstaan. Een mooi uitgangspunt is dat wie Nederland wil begrijpen ook moet weten wat Nederland vormt. Dit is een bonte verzameling van gewesten, graafschappen, kwartieren, polders, eilanden en weilanden. In de inleiding komt kort en bondig de vormingsgeschiedenis van Nederland in kartografisch perspectief aan de orde. Hierna komen in vijf hoofdstukken 'Het Noorden', 'Het Oosten', 'Het Westen', 'Het Zuiden' en 'De eilanden' in een eigen kleurstelling aan bod. Door het heldere kleurgebruik in de vormgeving, zijn alle teksten over de streken afzonderlijk van elkaar te lezen, terwijl de lezer het overzicht houdt. Iedere regio komt per opengeslagen pagina aan bod. Ze worden gelijkwaardig gepresenteerd in deze atlas, waarbij de ene streek niet belangrijker is dan de andere. Inhoudelijk is de atlas eveneens interessant. Zo heb ik nooit geweten dat er ooit tussen Schiermonnikoog en Rottumeroog het eiland Bosch heeft gelegen, dat tijdens de Allerheiligenvloed is verzwolgen in 1570. Wie weet hoe het precies zit tussen Opper- en Neder-Gelre? Waar precies begint de grens met Twente? De Historische Streekatlas NL geeft er een verklaring voor.

Wat eruit springt bij deze uitgave zijn de afbeeldingen. Berendse en Brood hebben de kaarten bij de hoofdstukken zorgvuldig uitgekozen. Het tweetal heeft met de afbeeldingen duidelijk iets toe willen voegen aan de tekst. In een oogopslag wordt duidelijk waar het gebied ligt en welke gebeurtenis(sen) belangrijk is (zijn) geweest bij de wordingsgeschiedenis ervan. Sommige afgebeelde kaarten zijn heel weinig of nog nooit eerder in een publicatie afgebeeld geweest. De combinatie van bekend en minder bekend materiaal, manuscriptkaarten en gedrukte exemplaren waarover vaak of nog nooit is gepubliceerd, is een andere reden waarom dit een bijzondere atlas is. Heel prettig is dat er bij de vormgeving -waar mogelijk- rekening gehouden is met de kneep. Deze auteurs (en de vormgever) hebben het begrepen; goed gedaan! Is er nog iets aan te merken op deze prachtige atlas? Inhoudelijk sterk, interessant, mooie vormgeving, prachtige illustraties, voor een luttel bedrag te koop, nee, niets. Of toch? Bij de verantwoording van de illustraties wordt het documentnummer niet vermeld. Concluderend: niets dan complimenten voor Brood en Berendse!

• ESTER SMIT •

Atlas van de IJssel

ATLAS VAN DE IJSEL

- Albert Corporaal, Tjirk van der Ziel, Joop van Putten (fotografie). Zwolle: WBOOKS, 2021.
- geb., 224 blz., kleur., ill + podcast.
- ISBN: 9789462583894.
- prijs € 29,95.

Een aantal jaren geleden is er vanuit wetenschappelijke hoek een trend in gang gezet om waardevolle (cultuur)landschappen te beschrijven. Een landschapsbiografie waarin bijvoorbeeld geologische veranderingen aan de orde komen, of hoe het landschap veranderd door menselijk gebruik. Er verschijnen steeds meer landschapsbiografieën, die de ontstaansgeschiedenis en de verhalen van het landschap in kaart brengen. De *Atlas van de IJssel* is daar een mooi voorbeeld van. Dit lijvige werk blijkt een mooi naslagwerk. Wij Nederlanders moeten ons bewuster worden van water, de gevaren en de risico's, van waterbeheer, maar ook van de schoonheid ervan. Nederland moet klimatologisch weerbaarder worden. De *Atlas van de IJssel* is daartoe een goede bijdrage. Bij het lezen van deze atlas gaan beseffen we hoe bijzonder het is dat de IJssel nu stroomt waar ze stroomt. Er ging een eeuwenoude geschiedenis aan vooraf. Met duidelijke schematische weergaven wordt uitgelegd hoe bovenstaande in zijn werk ging. Het boek maakt een reis in tijd (door het verleden) en in plaats (langs de IJssel) van zuid naar noord. Daarnaast komen typerende thema's met betrekking op de IJssel aan de orde. De volgorde ervan is logisch. Het begint bij de verzanding ervan, en hoe schippers

worstelden met verzanding. Door het kleurgebruik is duidelijk of het om welk onderwerp het gaat (in groen topografisch en in blauw geografisch). Mooi gedaan! De auteurs hebben vele archieven bezocht, wat prachtige vruchten heeft afgeworpen. Het mooie beeldmateriaal toont hoe de rivier traag en oneindig haar gang gaat in het landschap. De combinatie van tekst en oud kaartmateriaal met nieuwe middelen, zoals de Actuele Hoogtekaart van Nederland om een landschappelijk verschijnsel uit te leggen of dronefotografie om iets te illustreren is heel goed gedaan. Bij bijzondere elementen (een mooie boom bijvoorbeeld) worden (lucht)foto's en prenten afgebeeld. Complimenten! Bij de vormgeving is op details is gelet. Heel subtiel is heel klein rechtsboven de IJssel afgebeeld, met een cirkel is aangegeven over welke plek het hoofdstuk handelt. De IJssel is een bijzondere rivier. Daar moeten we zuinig op zijn. Met recht de mooiste rivier van Nederland, maar dat kan ook door deze prachtige uitgave komen. Tenslotte een verzoek aan de uitgever: blijf dit soort werken uitgeven! Zodat we ons bewust worden van de schoonheid van Nederland.

• ESTER SMIT •

VARIA CARTOGRAPHICA

Inzendingen voor deze rubriek kunnen gestuurd worden aan Ester Smit

E-mail: e.smit@historischcentrumoverijssel.nl

SCHENKING AAN MARITIEM MUSEUM ROTTERDAM

Het Maritiem Museum Rotterdam kreeg medio juli een bijzondere schenking van een anonieme verzamelaar. Het gaat om een gravure met het portret van Joan Hendricksz. Tim (of Thim) (Gdansk circa 1636 –op zee 1691). Met deze schenking is een groot hiaat in de collectie van het museum opgevuld.

Het portret kan gecombineerd worden met de kaart van Straat Sunda in de Corpus Christi Collectie. Deze verzameling, vooral bestaande uit zeventiende-eeuwse VOC-kaarten, verwierf het museum in 2006 van het gelijknamige college in Oxford. Jan Hendriksz. Tim verrichtte in 1661 metingen in Straat Sunda en vervaardigde vervolgens in 1662 vermoedelijk ook de kaart. Op de kaart zijn 'Tims eylandt' en 'Tim's klip' te vinden. IJdelheid was Tim zeker niet vreemd. Die zelfgenoegzaamheid zien we ook weerspiegeld in dit portret. Het is vervaardigd door A. Blooteling naar een

schilderij van Andreas Stech. Met zijn kulas en grote pruik ziet Tim eruit als een heer, een man van stand. Toen het schilderij in 1677 werd vervaardigd, bevond Tim zich in zijn geboortestad Gdansk waar hij commandant was van de vestiging Weichselmünde (Twierdza Wisłoujskie). Een aantal jaren later bevond hij zich weer in Batavia. Hij werd in 1684 lid van de Raad van Indië en twee jaar later werd hij benoemd tot gouverneur van Ternate. Dat bleef hij overigens niet lang. Na een hoogoplopend conflict werd hij in 1689 naar Batavia teruggeroepen en keerde vervolgens in 1691 terug naar Nederland. Dankzij de connecties die hij toch nog binnen de VOC had, werd hij in 1696 aangesteld als schipper van de pinas 'Koning William'. Op 20 juli 1696 voer hij met dit schip vanaf Texel uit met als bestemming Batavia. Echter het schip verongelukte voor de kust van Vlaanderen. Tim en het grootste deel van de bemanning vonden er een zeemansgraf.

Manuscriptkaart van Sunda, vervaardigd door Tim (1661) Rotterdam, Maritiem Museum, inventarisnummer K4075.

Het portret van Jan Hendriksz. Tim of zoals het bijschrift vermeldt Joan Henrik Thim. Rotterdam, Maritiem Museum, inventarisnummer P4784.

Oproep ISHMAP

ISHMAP (International Society for the History of the Map) heeft een Call for Papers (oproep voor presentaties) gedaan voor het internationale ISHMAP-symposium, dat gaat plaatsvinden in Montevideo, Uruguay op 12 en 13 mei 2022. Op 10 en 11 mei worden er workshops georganiseerd. Sluitdatum is 31 oktober 2021.

Kijk voor meer informatie op: <https://ishmap.wordpress.com/ishmap-2022-montevideo/ishmap-2022-symposium-cfp/>

Symposium IMCoS

Het IMCoS (International Map Collector's Society) organiseert in oktober 2021 voor de 38e keer een symposium. De vroeg-Belgische bijdrage aan de ontwikkelingen in de historische kartografie staan hierbij in het middelpunt waarbij de triangulatietechniek (van Frisius en Van Deventer), de eerste wereld-atlassen (Ortelius en Mercator) en de eerste navigatiekaarten waarbij gebruikt werd gemaakt van de Mercatorprojectie aan de orde komen.

De gastinstelling zal zijn de Koninklijke Bibliotheek in Brussel in samenwerking met de BIMCC (Brussels Map Circle). Het symposium duurt drie dagen en wordt op 11 oktober geopend in de

Koninklijke Bibliotheek. Gedurende het evenement zullen er lezingen en presentaties worden gehouden en worden er collecties en/of instanties bezocht zoals het Algemeen Rijksarchief België, Museum Kunst & Geschiedenis en Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgs-geschiedenis (beide gevestigd te Brussel). Tevens is er de mogelijkheid om deel te nemen aan een rondrit. Een aantal sprekers zullen een lezing houden, zoals Karen De Coene over middeleeuwse kartografie, Joost Depuydt zal spreken over Abraham Ortelius, Hans Kok vertelt over de ontwikkeling van kaarten voor de burgerluchtvaart, Jan Vandersmissen gaat in op de rol van de geografie en kartografie tijdens het imperialisme

van Leopold II rond 1885. Dit is slechts een greep uit de sprekers en onderwerpen. Voor meer informatie over het programma kunt u terecht op de website.

Wanneer: 11 tot en met 14 oktober 2021

Waar: Brussel (zie voor exacte locaties de website)

Prijzen en meer informatie over programmering lees verder op: imcos2021brussels.org

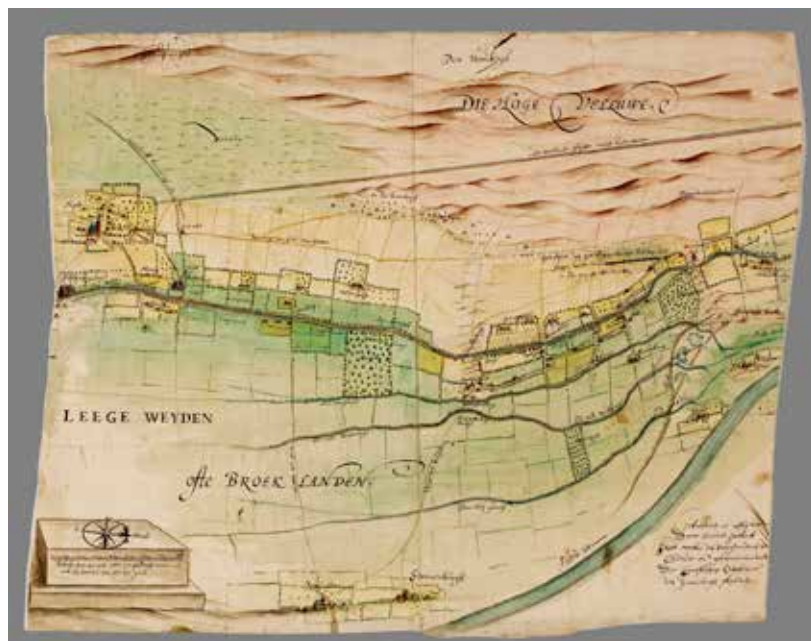
Of stel uw vraag via: imcos2021brussels@bimcc.org

KAARTLEZEN GOED VOOR RUIMTELIJK INZICHT

Een filmpje toont hoe belangrijk kaarten zijn geweest in het verleden en in het heden. Vroeger, bij gebrek aan navigatiesystemen wezen kaarten ons de weg. Eerst over zee en later, toen de auto steeds meer aan terrein won over de weg. Wegenkaarten verschenen in hoge oplagen met de VS als koploper. Het filmpje toont in het kort de interessante geschiedenis van die ontwikkeling maar gaat een stap verder. Met de komst van de vele navigatiesystemen zullen kaarten toch blijven bestaan. Sterker nog, kaarten (van papier wel te verstaan) zijn heel belangrijk voor onze hippocampus in de hersenen. Als we dat deel niet leren te gebruiken, ontwikkelen we ons geheugen, maar ook ons ruimtelijk inzicht minder goed. En het filmpje toont dat we niet al te goed naar de hedendaagse navigatiemachines moeten luisteren, zo laten soms grappige ongelukken zien.

Te bekijken op: cbsnews.com/news/navigating-our-reliance-on-maps/

Duur: ongeveer vijf minuten

Kaart van Nicolaes van Geelkercken die hij maakte in opdracht van het Hof van Gelre en Zutphen (1628). Arnhem, Het Gelders Archief, Archieven van het Hof van Gelre en Zutphen, toegangsnummer 0124 inventarisnummer 5118-1629-1-0004.

Gelderse kaart

Op het blog op site van het Gelders Archief is het verhaal te lezen over een kaart van Nicolaes van Geelkercken (1585-1656). Het gaat om een manuscriptkaart uit 1628 die hij maakte in opdracht van de Gelderse overheid. De kaart is mooi om te zien en kan gedetailleerd bekeken worden. Het exemplaar bevindt zich in het archief van het Hof van Gelre en Zutphen en was een bijlage van een juridisch dossier. Tegenwoordig laat de kaart ons vele details zien, over bodemgesteldheid, ligging van rivieren en van kastelen die eeuwenlang geleden zijn verdwenen, zoals Zwanenburg.

Kaart bekijken kan hier:

www.geldersarchief.nl/over-ons/actueel/weblog/585-de-magie-van-een-17e-eeuwse-kaart

DERDE RUDERMAN CONFERENTIE

Oorspronkelijke volkeren staan gelukkig steeds meer onder de aandacht, na eeuwenlange strijd voor erkenning van hun rechten en hun aanspraak op hun land en bronnen. Gaandeweg beginnen instituten dit onderwerp ook te onderzoeken en daarbij de rol die de first nations speelden toen de eerste kolonisten zich vestigden. Soms is er een glimp op te vangen op oude kaarten van historische confrontaties tussen de oorspronkelijke volkeren en de kolonisatoren. Wat vertellen deze details? Hierover gaat deze conferentie. Registreren is al mogelijk.

Wanneer: 20 tot en met 22 oktober 2021

(registreren is al mogelijk)

Kosten: gratis en online

Meer informatie en registreren: library.stanford.edu/rumsey/public-events/barry-lawrence-ruderman-conference-cartography

ATLAS OF VEILINGCATALOGUS?

De Universiteitsbibliotheek Leiden plaatste afgelopen mei 2021 een film over een interessant kaartboek op YouTube. Het kaartboek stamt uit 1645 en erin afgebeeld staan alle landerijen van de Universiteit indertijd. Het grondbezit van de kerk werd na de reformatie geconfisqueerd en kwam toe aan de universiteit. Veel landerijen werden verpacht en pacht werd een belangrijke inkomstenbron. Er staan veel details op, zoals hooibergen, perceelgebruik en een maliebaan, om studenten aan te trekken.

Film bekijken op: www.youtube.com/watch?v=L6eRHa1VXqo

Duur: ongeveer 2,5 minuten

LITERATUUR *en facsimile-uitgaven*

Samengesteld door
**Peter van der Krogt en
Martijn Storms**

E-mail: p.c.j.vanderkrogt@uva.nl
m.storms@library.leidenuniv.nl

B
Baigent, Elizabeth & Nick Millea, 'Intelligent strangers as well as members': Enlightening maps and social and political spaces for cartographic conversations. *The Cartographic Journal* 57 (2020), 4: 294-311.

Bakker, Alfred, De grens van Alkemade in 1828: Klaas van Bourgonje vergezelt landmeter Kips. In: *Alkmadders* (Oude Wetering: Stichting Oud-Alkemade) juni 2020, blz. 16-18. On-line: <https://www.academia.edu/43297938>

Barber, Peter Michael, 'Enlightened mapping? Maps in the Europe of the Enlightenment.' *The Cartographic Journal* 57 (2020), 4: 379-399.

Blonk, Dick & Peter van der Krogt, *Geldria Ducatus. Geschiedenis en cartobibliografie van het Hertogdom Gelderland tot 1860*. Explokart Historisch-Cartografische Studies; 20. Leiden: Brill, 2021. – ISBN 9789004433915. – 680 blz. – €165,-.

Bos, Jan, et al. (red.), *Oude boeken, nieuwe podia: Liber amicorum voor Marieke van Delft*. – Tielt: Lannoo, 2021. – ISBN 978 94 014 7732 1. – Bevat de volgende historisch-kartografische bijdragen:

- Peter van der Krogt, 'De productie van de Kaart Figuratief van Delft, 1675-1678: Overzicht van de uitgaven voor medewerkers en productie' (blz. 180-187).
- Reinder Storm, 'Van reisgidsen via routeplannen naar TomTom en app: Een verrassende ontwikkeling in de toeristische

informatievoorziening' (blz. 310-317).

- Martijn Storms, 'Het georefereren van een manuscriptatlas: Het kaartenboek van Jean-Michel Aubert (1749)' (blz. 324-331).

- Bram Vannieuwenhuyze, 'Oude kaart in nieuwe kleur: Analyse en inkleuring van Die vermaerde Coopstadt van Amstelredam uit 1544' (blz. 349-356).

D
De Peuter, Stanislas, 'Lodovico Guicciardini: Een onbekend en onbemind meester'. *Caert-Thresoor* 40,2 (2021): 3-9.

E
Edney, Matthew H. & Mary S. Pedley, 'Writing cartography's Enlightenment.' *The Cartographic Journal* 57 (2020), 4: 312-334.

K
Kemper, Jaap, *Landmeter-kartografen van Utrecht 1500-1700*. Academia.edu, 2021; 10 blz., on-line: <https://www.academia.edu/49394859>

Klaarenbeek, Reinout, 'Introducing VU map collection. Get involved by joining our online crowd-sourcing project on georeferencing.' *Codex Historiae* 41 (2021), 4: 23-25.

Klerk, Aad de, *Historische atlas van Zeeland. Stad en dorp, land en water in vier eeuwen cartografie*. Zwolle: Wbooks, 2021. – ISBN 9789462584358. – 128 blz. – € 29,95 [heruitgave van De oude kaarten van Zeeland (2015)]

P
Pinhoiro Marques, Alfredo, The Atlas Miller (1519-1522): A Trojan horse against Magellan's project'. *IMCoS Journal* 165 (June 2021): 15-27. – Verantwoordelijk voor de decoratieve elementen was de Vlaams-Portugees Antonio de Holanda.

R
Renkema, Wim, 'Plantages op Sint-Eustatius in de achttiende eeuw: Welke informatie geven kaarten hierover'. *Caert-Thresoor* 40,2 (2021): 10-21.

S
Silvestre, Marguerite, en Caroline De Candt, 'The Big Four: A story about the discovery of an unknown globe by Vandermaelen, Belgian cartographer, involving the detective skills of Hercule Poirot, famous Belgian detective'. *Maps in History* 70 (May 2021): 15-26.

Storm, Reinder, *Kaarten uit het kastje van Louis Putman*. Uitgelezen boeken: katern voor boekverkopers en boekenkopers 20, 1 (juni 2021). 36 blz. – ISBN 978 90 83052 13 7. – https://www.uitgeverijdebuitenkant.nl/uitgelezen_boeken/#311. – O.m. een set provinciekaarten van Mortier, Covens & Zoon, 1835-40, en de Omnibuskaart Amsterdam, 1839.

W
Wagenaar, Lodewijk, 'De Adamsbrug tussen India en Sri Lanka: Een zoektocht naar de herkomst van deze naam'. *Caert-Thresoor* 40,2 (2021): 22-31.

Wellenberg, Marloes & Ad van der Zee (samenst.), *Atlas van de trekvaarten in Zuid-Holland*. Bussum: Thoth, 2021. – ISBN 9789068688177. – 192 blz. – €29,95.

Werff, Laurien van der, Roterodamum: Romeyn de Hooghe's Rejected Map of Rotterdam Rediscovered'. *The Rijksmuseum Bulletin* 69 (2021) 2: 122-143.

Wijk, Wim van, *Historische atlas van de Biesbosch*. Zwolle: Wbooks, 2021. – ISBN 9789462584297. – 208 blz. – €34,95 [tweede, herziene druk, eerste druk uit 2012].

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

e-Perimtron 16,2 (2021)

On-line tijdschrift: <http://www.e-perimtron.org>
Solchenbach, Karl, 'Comparing old maps with cartometric methods – A case study with Bayesian data analysis,' (blz. 55-62).

Verstockt, Steven, Kenzo Milleville, Dilawar Ali, Francisco Porras-Bernandez, Georg Gartner & Nico Van de Weghe, 'EURECA - EUropean Region Enrichment in City Archives and collections' (blz. 63-71).

Novotná, Eva, 'Database of digitized map collections of the Czech Republic' (blz. 72-77).
Görz, Günther, Chiara Seidl & Martin Thiering, 'Linked Biondo: Modelling Geographical Features in Renaissance Texts and Maps' (blz. 78-93).

Irás, Krisztina, & Zsuzsanna Ungvári, 'Wheels

of Geography: Interactive renewal of antique educational instruments' (blz. 94-105).

On-line tijdschrift: <http://www.e-perimtron.org>

De Hollandse Cirkel 23,2 (juni 2021)

Aardoom, Leen, 'De lengte van de secondeslinger: de versnelling van de zwaartekracht van vóór ingenieur Vening Meinesz' (blz. 38-52).

Boer, Adri den, 'Varia: kaart van dé of van hét 'Groote Zuyd Plas'' (blz. 58-60).

IMCoS Journal 165 (June 2021)

Informatie: <https://www.imcos.org/journals/>

Maxted, Ian, 'Recently discovered: Three eighteenth-century manuscript maps of Exeter by William Chapple' (blz. 7-12).

Pinheiro Marques, Alfredo, 'The Atlas Miller (1519-1522): A Trojan horse against Magellan's project' (blz. 15-27).

Brown, Wesley A., 'Revealing the mysterious west: Claude and Guillaume Delisle's maps of North America, 1700-1718' (blz. 29-46).

Maps in History 70 (May 2021)

Newsletter of Brussels Map Circle

Silvestre, Marguerite, en Caroline De Candt, 'The Big Four: A story about the discovery of an unknown globe by Vandermaelen, Belgian cartographer, involving the detective skills of Hercule Poirot, famous Belgian detective' (blz. 15-26).

Herbert, Francis, 'An Itinerary Guide for Tourists. Illustrated with ... maps and plans. By an Englishman with forty years [!] experience of continental travel: E.G. Ravenstein's participation' (blz. 27-33).

Dat Narrenschip

**Grote collectie antieke landkaarten
en stedenprenten van alle delen van de wereld**

Turfkaai 11 (bij de bushalte)
4331 JV Middelburg

telefoon
0118 674141

mobiel:
06 28146967

e-mail
mail@datnarrenschip.nl

Antiquariaat Dat Narrenschip

Openingstijden:

donderdag 11.00 – 21.00 uur vrijdag 12.00 – 17.00 uur zaterdag 11.00 – 17.00 uur	Ook gevestigd te Amsterdam Singel 276 1012 WG Amsterdam Geopend: zaterdag 10.30 – 17.30
--	--

www.datnarrenschip.nl

Halfjaarlijkse veiling van boeken, manuscripten en grafiek mei en november

met o.a. Nederlandse en buitenlandse kartografie,
topografie en geschiedenis

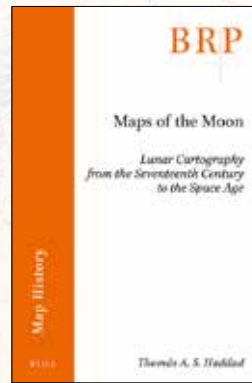

BUBB KUYPER

VEILINGEN BOEKEN, MANUSCRIPTEN & KUNST

Kenaupark 30 • 2011 MT Haarlem
tel. 023 5323986 • info@bubbkuyper.com

veilingdata en online catalogi op
www.bubbkuyper.com

December 2019
Paperback (vi, 98 pp.)
ISBN 9789004400887
E-ISBN 9789004400894
Price € 70
brill.com/rpmh

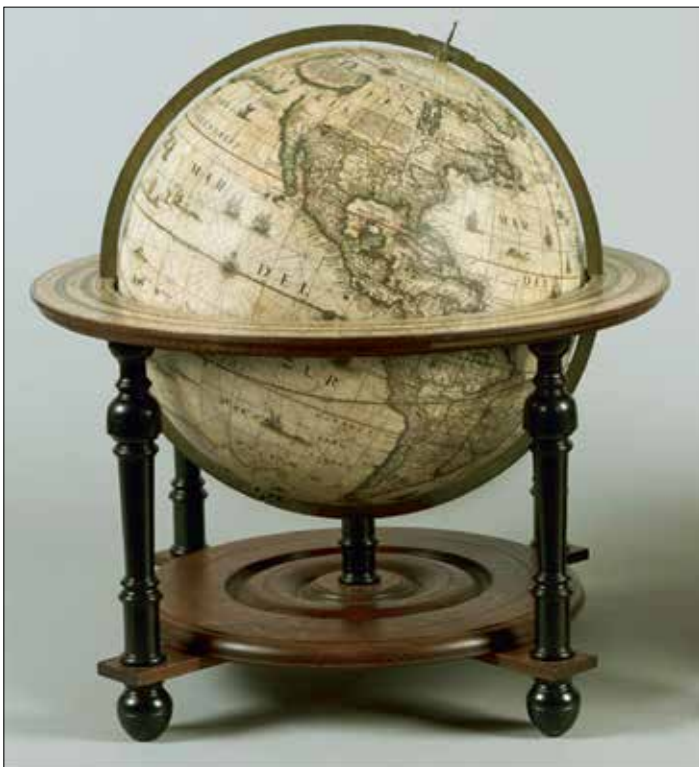
Maps of the Moon

*Lunar Cartography from the
Seventeenth Century to the Space Age*

Thomás A. S. Haddad

When does a depiction of the moon become a lunar map? This publication addresses this question from theoretical and historical standpoints. It is argued that moon maps are of crucial importance to the history of cartography, for they challenge established notions of what is a map, how it functions, what are its purposes, and what kind of power it embodies and performs. The work also shows how terrestrial cartography has shaped the history of lunar mapping since the seventeenth century, through visual and nomenclature conventions, the cultural currency of maps, mapmakers' social standing, and data-gathering and projection practices.

BRILL

MAPS
GLOBES
TELLURIUMS
PLANETARIUMS
ARMILLARY SPHERES
GLOBE CONSERVATION

<http://www.irisglobes.nl>

INTER-ANTIQUARIAAT Mefferdt & De Jonge

INKOOP en VERKOOP
oude kaarten en stadsgezichten

www.inter-antiquariaat.nl

Bernard Zweerskade 18
1077 TZ Amsterdam

T: 020-6640841
interantiquariaat@chello.nl

[@mefferdtdejonge](https://www.instagram.com/mefferdtdejonge)

In- en verkoop: **antiquarische boeken**

prenten

decoratieve grafiek

Brede sortering:

- Geïllustreerde drukken 15-19e eeuw
- Topografie
- Atlanten
- Reisboeken
- Oude kunstgrafiek
- Natuurlijke historie

Antiquariaat
Plantijn

Ginnekenmarkt 5 - 4835 JC Breda

Telefoon: 076 560 44 00

Mobiel: 06 532 994 10

E-mail: dieter.d@planet.nl

www.plantijnmaps.com

Internet veilingen

Februari, Maart, April, Mei, Juni,
September, Oktober en November

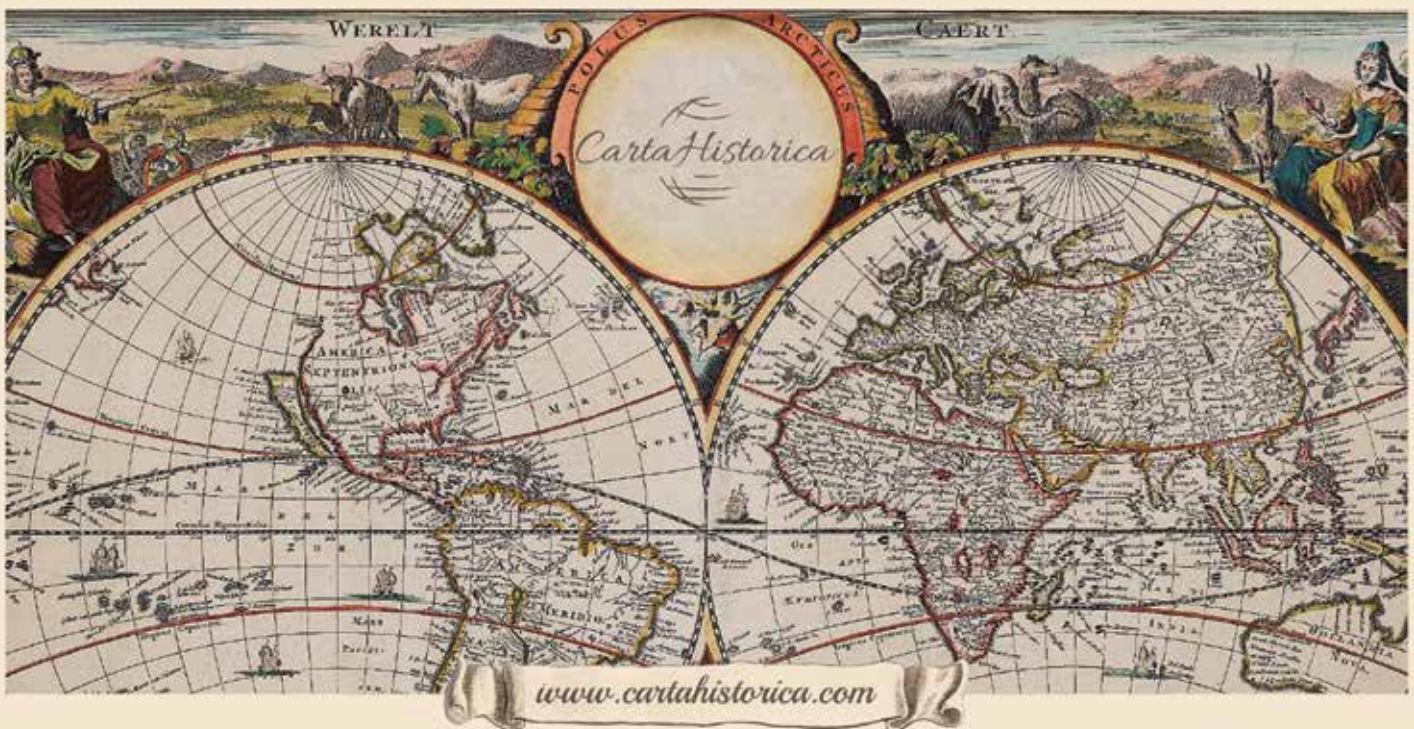
www.swaen.com

Inbreng voor deze internet-veilingen is mogelijk
gratis taxatie - email: paulus@swaen.com

Pieter Lastmarkade 2, - 1075 KJ Amsterdam - The Netherlands

Tel. +31 (0)202255198 - USA +1 727 687 3298

Sinds 40 jaar inkoop en verkoop van oude kaarten en atlanten

*A map enthusiast with 40 years of pure passion.
Discover maps from all over the world.*

[cartahistorica](https://www.instagram.com/cartahistorica)

[cartahistorica](https://www.facebook.com/cartahistorica)

info@cartahistorica.com